

რედუქციის ადრესი:
ორბელიანის ქუჩა ნ.

რედაქტორთან მრღებლობა
შეიძლება სამშაბათობით და
შაბათობით 11-2 საათამდე.
კონტრაქტ ღირს ყო-
ველ დღე.

ნომერი

შინააჩსი: 8(ა5)
5-771

- 1) მეთაური 1 ივლისი.
- 2) სახელმწიფო ძალის ხელში ჩაგდება და სოციალური რევოლუცია. Bästion-ისა.
- 3) ფელეტონი მუშათა მოძრაობის ისტორიიდან. კ. ო-სა.
- 4) ორგანიზაცია ინტერნაციონალისა. მ. ბაკუნინისა.
- 5) კორესპონდენცია.

დღისით და ღამით მოყმენი
ნობათსა არ დასცდებიან...
შოთა რუსთაველი

12070 / 1479

12070 ხელის მომწერთა და მკითხველთა საყურადღებოთ

ეს ნომერი „ნობათისა“ უკანასკნელია. ეს მე-14 № „ნობათისა“ როგორც ორგანო ჩვენი მიმართულებისა ათავებს არსებობას.

„ნობათის“ მაგიერ სულ მოკლე დროში გამოვა სამეცნიერო თეორიული კვირეული გაზეთი „თემი“ რომელშიდაც ახალ თანამშრომლებთან ერთად მონაწილეობას მიიღებენ ყველა „ნობათის“ თანამშრომლებიც. ხელის მომწერთაც ეს გაზეთი გაეგზავნებათ „ნობათის“ მაგიერ.

ახალ ორგანოს შესახებ უფრო დაწერილებით ცნობებს თქვისდროზე „მუშაში“ მოვათავსებთ.

თფილისი I ივლისი

ითვალისწინებთ ღღევანდელ დღის ვითარებას და უნებლიეთ გუშნდელი გაგონდებათ. რა იყო გუშინ? გუშინ იყო მოძრაობა, რომელმაც შეარჩია რუსეთის ტახტი და მასზედ მჯდომმა ხალხის დასამშვიდებლად აგვისტოს მანიფესტი გამოაცხადა. მაგრამის „დაპირებანი“, რომელნიც ისეთი დიდ ამბით უბოძეს ხალხს, როგორც დიდი ძვირფასა რამ, ისეთი ყალბი, ისეთი ტყვილი გამოდგა, რომ ხალხი კიდევ უფრო გაჯავრდა, კიდევ უფრო აღელვდა. დადვა დაუფიწყარი რუსეთის ისტორიისათვის დრო—ოქტომბერ-ნოემბრის დღეებში. ათას წლობით მონობის სვეტზე მიკრულმა ხალხმა ბოროტი შემოიწყვიტა ენერგიული განძრევითა და ბრძალის მოედანზე გამოვიდა უძლეე დევ-გმირად. შეძრწუნდა შავი ძალები; ქოტები, ღამურები და სხვა ბნელებით მოსახლენი და ადამიანის სისხლის მოყვარენი აქეთ იქით სორობებში მიმოივალნენ. ტახტი კიდევ უფრო შეირყა და მასზედ მჯდომიც, შეიძრა. კიდევ ანაბოქრებული ხალხის ზვირთის დასაწყნარებლად, შერყეული ტახტის მოსამზარებლად გამოიქცა 17 ოქტომბრის მანიფესტი.

მასშიდ უფრო დიდი დაპირებანი იყვნენ ჩაწერილი და თან იქიც ყო ნათქვამი, რომ ეს უბრალო დაპირება არ არის, რასაც ვამბობთ იმას უსათუოდ ავასრულებთო. ხალხის სიხარულს ბოლო არ ჰქონდა. ნევის პროსპექტზე გამგულ გამოვლენი ერთმანეთს ეხვეოდნენ და კოცნიდნენ, ულოცავდნენ დიდებული დღის გათენებას, თავისუფლების განხორციელებას.

გული მიტირდა. არაფერი არ არის ისე სამწუხარო, ისე გულ მოსაკვლილი როგორც სურათი ხალხის ბრბოსა, რომელიც სიხარულს ეძლევა იმისათვის, რომ ის მოატყუეს. არაფერი არ არის ისე სამწუხარო და გულ მოსაკვლილი, როგორც თავისუფლების დაპირებით მოტყუებული რევოლუცია. ოქტომბერ-ნოემბრის მოძრაობა კი—დღეს ეს ექვს გარეშე:—თავისუფლების დაპირებით მოტყუებული რევოლუციაა. გადაწყვიტო იქნა ხალხის წარმომადგენლების მოწვევა. ამიერიდან მთელი იმედი ხალხსა ამ წარმომადგენლებზე გადვიდა. ერთი ნაწილი საზოგადოებისა შეეცადა დაეჯერებინა ხალხი: შენი როლი ამიერიდან გაათავდა, შენ შენს პქენი; მიიღე უფლება წარმომადგენლები იყოლო, დადევ შენს ადგილზე, აწინდელი მათი საქმეაო, სარევოლიუციო ძალები დაეყო, რითაც სარეაქციო ძალებმა ისარგებლეს. ისტორია უსათუოდ იტყვის, როცა ის მიუკერძოებლად დაეთასებს ჩვენი დროის ვითარებას, რომ დიდი შეცდომა რუს-რევოლუციისა მდგომარეობს იმაში, რომ მან 17 ოქტომბრის თავისუფლების დაპირება თავისუფლებად მიიღო, სიხარულსა და განცხრომას მიეცა და მით რეაქციის დრო მისცა წელში გამართულიყო. ჩვენი რევოლუცია 9 იანვარს კი არა, ნ აგვისტოსაც კი არა, 17 ოქტომბერსაც იმდენად შეუგნებელი იყო, რომ მან მანიფესტში მოქცეული თავისუფლების დაპირება თავისუფლება ეგონა. მან არ იცოდა, რომ მანიფესტის არაფერი არ მოუტანია და არც მოიტანს. თავისუფლება მან

არ ხორციელდება, როცა ხალხს მანიფესტს აძლევენ, არამედ მაშინ როცა ხალხი თითონ სცემს მანიფესტს, მაშინ როცა ის მის ზევით მდგომარეობს—ტირანებსა და მწავრელებს თავის ქვევით დააყენებს და განჩინებს წაუკითხავს. თავისუფლება არ არის ხალხისთვის იქ, სადაც ხალხი ამნისტიასა და შენდობას თხოულობს, არამედ იქ, სადაც ხალხსა თხოვენ ამნისტიასა და შენდობას. უკანასკნელი მისტიფიკაცია ხალხისა მით არის შესანიშნავი, რომ მან ერთი ნაწილი ხალხისა გამოარკვია, შეაგებინა მნიშვნელობა და ქვემარტება მოცემული თავისუფლებისა; ამ უზარ-მაზარ, პანამისებურ მისტიფიკაციის შედეგ, ერთმა ნაწილმა ხალხისამ ნახა ის გზა, რომელიც პირდაპირ თავისუფლების სამეფოში მიდის; როცა ის გადაჭრით და ენერგიულად დაადგება ამ გზას, მაშინ მის მსვლელობას სინათლისა და თავისუფლებისაკენ ველარაფერი შეაჩერებს. მატყუარა და მისტიფიკატორები აწი ნულარ გირჯებიან—ყველა მათ აღარ დაუჯერებს. არის ეხლა ერთი ნაწილი, ჯერ კიდევ პატარა, მიგრამ სწრაფლად მოზარდი, რომელმაც ნათლად იხილა შესძლებლობა თავისუფლებისა და მას ველარაფერი ნახევარ-ზომებით ველარ დაქმავა ფალებენ. ელა 17 ოქტომბრის მანიფესტი აღარ კმარა, სრულიადაც რომ განხორციელდეს:—ბევრი სისხლი და ცრელია დაქვევული. 17 ოქტომბრის მანიფესტი სისრულით და ფართოდ განხორციელებულიც ვერ ზღავს იმ ვალს, რომელიც რეაქციამ ძველ რეჟიმს დაადო. რეაქციამ ძველი რეჟიმის სრული აღმოფხვრა აუცილებელ საქროვანად ვახდა: კონსტიტუციამ დაავიანა; ადრე რომ მოსულიყო, სანამ ამდენი სისხლი და ცრელი დაქვევული, შეიძლება მას ძველს რეჟიმს, თუცა დაქვევული, შევლილი კიდევ გადაერჩინა, მაგრამ ეხლა გვიან და, ისე როგორც გვიან იყო, როცა ლიუდოვიკ XVI დასთანხმდა კონსტიტუციასზე. ამას გარდა კიდევ ერთი მსგავსება რუსეთისა და საფრანგეთის დიდ რევოლიუციათა შორის: როგორც იქ ის კამარლია, რომელსაც ცენტრად გრაფი ღარტუა და დედოფალი ჰყავდა, ისე აქ ის ვაქატონები, რომელიც, თავადი ურუსოვის სიტყვით, „ხალხით გოროდოვები და რწმენით პოგრომშიკები“ არიან, ყოველი თავის მოქმედებით ხელს უწყობენ რესპუბლიკანური პარტიის გაძლიერებას და...

ესეთია აღბად კანონი. ჩვენმა რევოლიუციამ უნდა განიმეოროს წარსული რევოლიუციების უმთავრესი ეპიზოდები და ზოგ რამეში კიდევ უნდა შეავსოს და გააფართოვოს ისინი. ასე, მაგალითად, საფრანგეთის რევოლიუციამ შეავსო და განიმეორა ინგლისის რევოლიუცია, რომელიც თითქმის საუკუნე ნახევრით წინ უსწრობდა მას. მაგრამ, ვიმეორებთ, საფრანგეთის რევოლიუციამ შეავსო ინგლისის რევოლიუცია იმ გამოცდილებით, იმ ისტორიულ ფილოსოფიით, რომელიც ინგლისის რევოლიუციიდან გამომდინარეობს, და კიდევ იმ განებრნი ზრდით, რომელიც მოხდა იმ საუკუნე ნახევრის განმავლობაში. რუსეთის რევოლიუციამაც უნდა განიმეოროს შევსებით ის, რაც მას წინ უსწრობდა, მაგრამ შევტადარი იქნება ის, ვინც იტყვის, რომ რუსეთის რევოლიუციამ უნდა იხელმძღვანელოს მხოლოდ იმ პრინციპებით, რომლითაც ხელმძღვანელობდა საფრანგეთის დიდი რევოლიუცია. საფრანგეთის დიდი რევოლიუციის დროს ხალხი არ იყო გამოყოფილი ახლად შობილი დემოკრატიისაგან, ის კიდევ ვერ ხელავდა კარგად, თუ რა წინააღმდეგობა ხალხისა და ბურჟუაზიის ინტერესებს შორის, თუნდ ეს უკანასკნელი უკიდურესი დემოკრატიული იყოს. ხალხის სრულიად

აერთებდა და ერთმანეთს უმორჩილებდა თავის ხალხურ და დემოკრატიულ ინტერესებს. და რადგან მას მისი ინტერესები იმავე დროს დემოკრატიის ინტერესებდა მიანდა, თავის სვე ზედის გადაწყვეტაც იმავე დემოკრატიის მიანდო. ეს დიდი შეცდომა იყო, რომელიც ძვირად დაუჯდა მაშვრალ ხალხს. მან სისხლის და ცრემლის ფასით შეიტყო 1848 და 1871 წ.წ., ვინ არის დემოკრატია და რა სურს მას მუშა ხალხისათვის. ამ ორი უკანასკნელი რევოლიუციებით ის გამოიცადა. მან შეიგნო რომ თანამედროვე საზოგადოებაში მშვირალი ხალხი თავის ინტერესებით ისე განკვირდებულად სდგას, რომ ყოველად შეუძლებელია მის ინტერესთა დამცველად გახდეს რომელიმე სხვა კლასი, ყოველად შეუძლებელია მინდობა პროლეტარიატის ინტერესების დაცვისა. რომელიმე სხვა კლასისათვის. მან შეიგნო რომ ყოველ მოძრაობაში მუშა ხალხი უნდა ჩაერიოს მხოლოდ თავის საკუთარი პროგრამით, ყოველი მოძრაობა მან უნდა დაუმორჩილოს თავის ინტერესებს, ე. ი. ის უნდა ეცადოს გახადოს ყოველი რევოლიუცია თავის საკუთარ რევოლიუციად. ორმა უკანასკნელმა რევოლიუციამ შესძინა საფრანგეთის პროლეტარიატს ეს გამოცდილება. ეს გამოცდილება ისე მდიდარია თავის პრაქტიკული შედეგებით, ისე ძვირფასად არის ნაყიდი, რომ არ შეიძლება მისი გვერდის ახვევა, არ შეიძლება არ ისარგებლოს მითი მთელმა რუსეთის პროლეტარიატმა, თუ კი, რასაკვირველია არ უნდა მას უღალატოს თავის ინტერესებს. პროლეტარიატმა არავის არ უნდა ჩააბაროს თავისი ბედობლი; პროლეტარიატი ერთი ნაბიჯით არ უნდა მოშორდეს თავის კლასიურ ნიადაგს—ბრძოლას ეკონომიურ თანასწორობისათვის. პროლეტარიატი უნდა დარჩეს პროგრამით და სახრით განკალკვებულ, სოციალ სათვის მებრძოლ კლასად, სანამ მისი იდეალი სისრულით ახვევინება განხორციელებული. მთელი ისტორია ამტკიცებს, რომ ოპორტიუნისმს, იდეალის დაქუცვაცებას, მისთვის კარგი არაფერი მოუტანია. მთელი ისტორია ამტკიცებს, რომ საუკეთესო დამცველი მუშათა კლასის ინტერესებისა თვით მუშათა კლასია. მთელი ისტორია ამტკიცებს, რომ პროლეტარიატი დიდებული, მოქმედი და შემომქმედი ძალა მაშინაა, როცა ის სრულ თავის იდეალისათვის იბრძვის. მთელი ისტორია ამტკიცებს, რომ ერთად ერთი საშუალება პროლეტარიატის თავისუფლებისა არის მისი განთავისუფლება ეკონომიურ მონობისაგან. ამ ეკონომიურ მონობის დასანგრევად აღმართულ დროშის ქვეშ უნდა დარჩეს პროლეტარიატი, ამ დროშის ქვეშ და მხოლოდ ამ დროშის ქვეშ უნდა იბრძოდლოს პროლეტარიატმა, რა სახელიც უნდა ჰქვიოდეს იმ მოძრაობას, რომელშიაც ის იღებს მონაწილეობას. მან სხვას არ უნდა უყუროს. ის სხვისგან არაფერს არ უნდა მოელოდეს: მისთვის ტყუილია და მისტიფიკაცია ნავისტოს, 17 ოქტომბრის მანიფესტები. მისი იდეალის განხორციელების იარაღი არც ღუშაა. გზა მის თავისუფლებისკენ მიმავალი. მხოლოდ ერთია—სოციალური რევოლიუცია.

სახელმწიფო ძალის ხელში ჩაგდება და სოციალური რევოლიუცია.

III

სოციალური ტრანსფორმაცია ჩვენთვის უფრო ღრმაცნებაა, უფრო ფართო მოვლენა ვიდრე მშვიდობიან სოციალისტებისათვის. იგი ნიშნავს მთელ საზოგადოებრივ განწყობილებათა ძირითად შეცვლას, იგი მოასწავებს ყველა იმ დაწე-

სებულგებათა უარყოფას, რომელიც ეხლა არიან საფუძველნი მთელი თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრებისა. იგი ნიშნავს სრულიად ახალ საფუძველთა აშენებას საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის, სრულიად ახალ საზოგადოებრივ განწყობილებათა შემოღებას განვითარების ახალ ხანაში შესულ ადამიანთა მიერ. ძველ საზოგადოებრივ ფორმათა დატოვება, — სახელმწიფოსი და კაპიტალიზმის, თუ გინდ შეცვლილი ფორმითაც, — სრული წინააღმდეგია სოციალური ტრანსფორმაციისა. ახალ საზოგადოებრივ განწყობილებათა და ფორმათა შემუშავება ადამიანთა მიერ კი მოასწავებს სოციალურ ტრანსფორმაციას, ამ სიტყვის ნამდვილი აზრით.

ჩვენი იდეალიც ამგვარი სოციალური ტრანსფორმაციაა. — ძალ-დამტანებელი თანამედროვე საზოგადოებრივი ორგანიზაციის მაგიერად შექმნა იმგვარი ორგანიზაციისა, რომელიც დამყარებული იქნება თავისუფალ საზოგადოებრივობაზედ, ნებაყოფლობით შეთანხმებაზედ, თავისუფალ საზოგადოებრივ განწყობილებათაგან გამომდინარებულ სოციალურ ზნებზედა და ჩვეულებებზედ.

ჩვენთვის სოციალური ტრანსფორმაციის პირველი მომენტი მაშინ დაიწყება, როდესაც სახელმწიფო და კაპიტალიზმი მოიპოვებენ და ხალხი, მწარმოებელი, ახალი, თავისუფალი საზოგადოების შექმნას შეუდგება. და რადგანაც თანამედროვე საზოგადოება სახელმწიფოთი და კაპიტალიზმით დახასიათდება, ჩვენი სოციალური ტრანსფორმაციაც გამოიხატება არა მარტო ამ ორსა და განუყოფელ სოციალურ მოვლენათაგან განთავისუფლებაში, არამედ მათი პირდაპირი მოწინააღმდეგე საზოგადოებრივ და პოლიტიკო-ეკონომიურ ცხოვრების ფორმათა შექმნაში, — **კომუნუნიზმისა და ანარქიის** დამყარებაში. ეს არის ჩვენი განსაზღვრა სოციალური ტრანსფორმა-

ციისა, და არც შეიძლება მისი სხვანაირად განსაზღვრა, თუ სიტყვა „სოციალურ ტრანსფორმაცია“ ნამდვილი მისი შინაარსის მიხედვით გაიგებთ, — და აქედამ ცხადად, ლოლიკურად გამომდინარეობს ჩვენი ტაქტიკის ნიშანდობლივი ხასიათი, — ძალ-დატანებითი რევოლიუცია და უარყოფა კანონიერებისა, პარლამენტარული კრეტონიზმისა, — თუ კარგათ დავუკვირდებით ყველა იმ ლოლიკურ დასკვნათა, რომელიც პირდაპირ გამომდინარეობენ სოციალურ ტრანსფორმაციის ჩვენ მიერ განსაზღვრისაგან.

როდესაც ძალ-დატანებითი რევოლიუციის მოწინააღმდეგენი გვეუბნებიან, რომ ჩვენ მიერ მიღებული ტაქტიკა ძალ-დატანებისა საჭირო არ არის და მავნებელიცაა, რადგანაც რევოლიუციის ძალით მოხდება სოციალური ტრანსფორმაციაო, ისინი არა მარტო სოციალური ტრანსფორმაციის მათ მიერ შემცდარი განსაზღვრიდან გამოდიან, — ისინი მეორე შეცდომაში შედიან, — აგრეთვე შემცდარად საზღვრავენ რევოლიუციას. მათთვის ეს უქანასკნელი უსათუოდ მშვილობიანი, უსათუოდ ნელი, უსათუოდ უჩინარი უნდა იყოს ბუნების მოვლენათა ყოველ დარგში. რევოლიუცია მათ*) რაღაც მეტათეზიკურ ცნებათ აქვსთ წარმოდგენილი, — *resistless evolution*, როგორც ამბობს ენრიკო ფერრი და პირდაპირ მის მოწინააღმდეგე ცნებად მიაჩნიათ რევოლიუცია, როგორც ძალ-დატანება, როგორც უარყოფა მოვლენის ბუნებრივი განვითარებისა, თითქმის დარღვევა ბუნების კანონის პარამონიული მოქმედებისა, და არა ბუნებრივი მოვლენა. მათ რევოლიუცია წარმოუდგენი-

*) არა მარტო მშვილობიან სოციალისტებს, ძლიერ ბევრ მეცნიერსაც.

ფ ე ლ ე ტ მ ნ ი

მუშათა მოძრაობის ისტორიიდან
ისტერნატიონალი

VII

ყველა ამ ქორების მიუხედავად ბაკუნინმა განაგრძო თავის საქმე და სწორედ მაშინ, როცა მისი უძლური მოწინააღმდეგეები რედაქციების კაბინეტებში იჯდნენ და ქორებსა სთხზავდნენ, ბაკუნინმა თავისი თავგანწირული ბრძოლით რევოლიუციისათვის სამუდამო და დაუსრუტელი დიდება მოუპოვა თავის სახელს. დრეზდენის რევოლიუცია საუკეთესო ფურცელია 1848 წლის მოძრაობისა გერმანიაში და საქიროა შეეჭრდეთ ცოტა მასზე. საზოგადო ხასიათი 1848 წლის განმათავისუფლებელ მოძრაობისა იმაში მდგომარეობს, რომ ყველგან თითქმის წამოყენებულ იქმნა მოთხოვნილება მთელი იმპერიისათვის ერთი საერთო კონსტიტუციის შემუშავებისა. ეს მოთხოვნილება გახდა საერთო პლატფორმა რევოლიუციის, და ზოგ ადგილზე, პირველად ისე სჩანდა რომ ამ მიზანს ადვილად გაახორციელებდა რევოლიუცია. მაგრამ როგორც თვით გერმანიის სახელმწიფოები დაქსაქსული იყო, ისე რევოლიუციაც დაიქსაქსა. ამით ისარგებლა რეაქციამ და ყველგან იმპერიისათვის საერთო კონსტიტუციის შემოღების წინაშე გამოილაშქრა. სხვათა შორის საქსონიის მეფემ, წაქეზებულიმა ბერლინიდან მოსული რჩევით მკვახი უარი განაცხადა საერთო კონსტიტუციის მიღებაზე, მიუხედავად იმისა, რომ მთელი მხარე ადელეგებული იყო. 3 მაისს (1849 წ.)

ომბდამრი დემონსტრაცია საშინელი სისხლის ღვრით გათავდა. მიზანი ამ დემონსტრაციისა იყო იარაღის ხელში ჩაგდება. მეფე დრეზდენიდან გაიქცა, 4 მაისს დროებითი სარევოლიუციო მარშველ-მა იქნა გამოცხადებული. მერინგის სიტყვით*), ამ სარევოლიუციო მმართველობაში მხოლოდ ერთი ჩარნერი ეკუთვნოდა სულით და გულით რევოლიუციას, დანარჩენი, ცოტა არ იყოს გზა-კვალ აბნეული ხალხი იყო. როგორც ყოველი მმართველობა, ისე ეს სარევოლიუციო მმართველობაც მოძრაობას დახმარების მაგიერ თავის გამოურკვეველობით და სიმაძაღით ხელს უშლიდა. ერთ შეკლვას მეორე მოსდევდა. თვით ჩარნერმა, რომელიც, როგორც ვსთქვი, მათში უკეთესი იყო, საშინელი შეკლვამ ჩაიღინა გენციეს მთავარ სარდლად დანიშენით.

პირველ ხანს აჯანყება იქნა გადარჩენილი ახლ უ-მახლო ადგილებიდან მოსულ სამრეწველო და სასოფლო პროლეტარიატის დახმარებით. ამათ შექმნეს გულა ბარაკადებზე მებრძოლთა, რომელთა მოთავეთ გახდა ორი გაბედული და ნიჭიერი კაცი — ბაკუნინი და ბარნი (***) ჩვენ განგებ მოვიყვანეთ ეს სიტყვები მერინგისა, რომელიც ისეთი მტერია ბაკუნინისა და ანარქისტებისა, რომ — რომ შეეძლოს და მოახერხებდეს ერთ დღეს ს მოსპობს ყველას. თუ იძლებული არ იყოს ის ბაკუნინზე კარგს არ იტყუა. იქვე მერინგი ამბობს, რომ რადგან სარევოლიუციო მმართველობა სისუსტესა და უნიკობას იჩენდა, მთელი საქმეები ბაკუნინმა ჩაიგდო ხელში და ის

*) იხ. მისი *Исторія нѣмецкой соц. демократіи т. II стр. 165*
**) იგივე წყარო იგივე გვერდი.

ათ, როგორც „კანონი ბუნებისა“, რომელიც ყოველივეს მართავს ერთისა და იგივე ხასიათით.

მაგრამ მას შემდეგ, რაც აღმოაჩინეს ენერჯის შენახვის კანონი, მას შემდეგ, რაც ყველა ბუნების მოვლენათა განხილვა დაიწყო ენერგეტიული თვალთა ხედვით, — ევოლიუციის ცნებაც შეიცვალა, იგი აღარ არის რაღაც მეტაფიზიკური ცნება, საყოველთაო ბუნების კანონი, რომელიც ყველა მოვლენათა ერთსა და იგივე ხასიათის განვითარებას გამოაჩვენებს, არამედ იგი უბრალო ფაქტი, შემჩნეული ბუნებაში, — იგი უბრალო პირობაა ფორმათა ცვალებადობისა, — იგი მხოლოდ წინამორბედი პროფესისა ტრანსფორმაციის ერთი განსაზღვრული აქტისა. ტრანსფორმაცია კი შეიძლება ათასნაირი ხასიათის იყო, ათასნაირი პირობათაგან გამოწვეული, ათასნაირ ძალათაგან შექმნილი.

და თანამედროვე ენერგეტიული მეცნიერებაც ასე აყენებ, კითხვას: რა და რა ძალები, როგორი ოდნობის ენერჯია მოქმედებს და ვითარდებოდა, და როგორი მიმართულებით, როგორი ხასიათით, რომ ესა თუ ის ტრანსფორმაცია მოეხდინა განსაზღვრულ მოკუნათა დარგში? რა და რა ენერჯის მოქმედებაა ამ მოქმედებათა რომელმაც კომბინაციამ გამოიწვია ესა თუ ის მოვლენა და როგორი პირობებია საჭირო, რომ ეს მოვლენა განვითარდეს და განაღვივოს მას შემდეგი ტრანსფორმაციები, ან სრულიად მოიშორა იგი თავიდან?

და პასუხი ამ გამოკვლევათა მოსალოდნელი აღმოჩნდა. აღმოჩნდა, რომ არიან იმგვარი მოვლენანი, და ნაწილი ამ მოვლენათა, რომელნიც ნაყოფნი არიან ენერჯის წელი მოქმედებისა, არიან იმგვარი მოვლენანიც, რომელნიც უფრო სწრაფ მოქმედებათა ნაყოფნი არიან, არიან მოვლენანი აგრეთვე ბევრ ძალთა სხვა და სხვა ხარისხის მოქმედებათა კომბინა

განაგებდაო. სარევილიუციო მთავრობისაგან დანიშნულმა გენერალმა 7 მაისს იარაღი დაჰყარა და დაემორჩილა მეფეს. მაგრამ აჯანყება ჯერ კიდევ წაგებული არ იყო, მუშები ბლომად მიუღდნენ მას, ყველაფერი იმაზე იყო დამოკიდებული, ადგებოდა თუ არა პროვინციები ყოველ მხრივ შეკრულ სატახტო ქალაქის საშველად. სამწუხაროდ ეს ასე არ მოხდა და აჯანყება ძლეულ იქნა. როგორი იყო ამ მოძრაობაში როლი ბაკუნინისა? მისი უღმობელი მტერიც იძულებულია აღნიშნოს ნიჭი და გაბედულება, რომელიც მან ამ მოძრაობაში გამოიჩინა. ეს ნიჭი და გაბედულება მან გამოიჩინა არა მარტო ბრძოლის დროს, არამედ რევოლუციის მომზადებაშიც; თვით კრიტიკულ მომენტებში, როცა მისი სიცოცხლე, როგორც ამბობენ, დაფუძნდა ეკიდა, ის საშინელ მოქმედების უნარს ჩვენდა და დიდი გავლენაც ჰქონდა. 4 მაისს სარევილიუციო მთავრობა იქნა გამოცხადებული და რადგან მან რევოლუციის მხრივ ყოველი უნიკობა გამოიჩინა, ბაკუნინმა თვით იკისრა რევოლუციის ხელმძღვანელობა და 4—9 მაისამდე იყო, როგორც მისი ბიოგრაფები ამბობენ, „დიქტატორი“ საქონის აჯანყებულ სატახტო ქალაქისა. ეს საწყალი, სუსტი, უაზობლო სარევილიუციო მთავრობის გამოცხადება მოხდა სამი დღის საშინელ და თავგანწირულ ბრძოლის შემდეგ, სადაც ბაკუნინმა მოახმარა რევოლუციის თავისი საარტილერიო ცოდნა. მისი შეგირდები ჰრელი არმია იყო, რომელიც სტუდენტებისა, ფარმაცევტებისა, მუშებისა და გლეხებისაგან შეესდგებოდა. მათ საჩქაროთ სწრაფი და ბაკუნინი რევოლუციისათვის. ამ ჰრელი არმიით, რომელსაც ხელმძღვანელობა საქმით აჩენდა მაგალითი თავისუფლებისა-

ციის ნაყოფნი და სხვ. ერთი სიტყვით, ტრანსფორმაცია იმაზედ არის დამოკიდებული, თუ რა პირობებში მთავრდება იგი, თუ როგორი იყო პროცესის ფორმის ცვალებადობისა, როგორი ხასიათის იყო მისი ევოლიუცია.

არის ევოლიუცია მთელი კოსმოსისა, არის ევოლუცია არა-ორგანიულ არსთა, ორგანიულ არსთა, ამ უკანასკნელთა ევოლიუცია აგრეთვე ორ დიდ საერთო ევოლუციითაგან შესდგება, — ევოლიუცია ფიზიკურ-ენერგეტიული, ევოლიუცია ორთოგენეტიული, — არის ევოლიუცია აგრეთვე ორგანიზმის მრავალგვარ ნაწილთა მრავალგვარ მოქმედების დროს, — არის სხვათა შორის ევოლიუცია საზოგადოებრივ ფორმათა. ყველა ეს სხვა და სხვა ევოლუციები სხვა და სხვა პროცესებია; სხვა და სხვა ძალთა და ენერჯიათა სხვა და სხვა პირობებში მოქმედება, — მათი აუცილებელი ფუნქცია მოვლენათა შესაფერი ტრანსფორმაციაა, — და ევოლიუციის ზემოხსენებული მეტაფიზიკური აზრით ხმარება ამ სხვა და სხვა პროცესთა მსგავსების აღიარება იქმნებოდა, როცა აბსურდია, რადგანაც ამ პროცესთა ხასიათი სულ სხვა და სხვანაირია და სხვა და სხვა ძალებზედ, ძალთა სხვა და სხვა კომბინაციებზედ არის დამოკიდებული. ევოლიუცია — საერთო ცნებაა, რომელიც გამოჰხატავს საზოგადოდ ტრანსფორმაციის წინამორბედ პროცესს, და თვითოეული პროცესის, თვითოეული ევოლიუცია დახასიათდება იმ ძალთა ხასიათით, ძალთა იმ კომბინაციითა და მოქმედებით, რომლის შედეგაც არის განსაზღვრული მოვლენის ტრანსფორმაცია, თვით შემდეგი განსაზღვრული მოვლენა, — და ერთი პროცესის ხასიათს, — მშვიდობიანს თუ არა მშვიდობიანს, — შეიძლება არავითარი საერთო არა ჰქონდესრა მეორე პროცესის ხასიათთან, ევოლიუციასთან.

აი ამიტომაც არ შეგვიძლია ვისტკვათ, რომ ევოლიუცია

თვის თავგანწირული ბრძოლისა, იცავდა ის 5 დღის განმავლობაში ქალაქს საქსონისა და პრუსიის შეერთებულ ჯარის წინააღმდეგ. დაუღალავი, თავგანწირული ბრძოლის მიუხედავად ცხადი იყო, რომ აჯანყება ძლეულ იქნებოდა, რადგან პროვინცია გაყუბებული იყო, არ ინძრეოდა ქალაქის საშველად. ამის გამო ბორნი, რომელიც ბაკუნინთან ერთად დიდ როლს თამაშობდა დრეზდენის აჯანყებაში, იმ აზრისა იყო, რომ უნდა დაეტოვებოდა ქალაქი და მთებში შეხიზნულიყვნენ. ბაკუნინი ამის წინააღმდეგი იყო. მას ერჩია პირისპირ შეხვედრეოდა მტერს და გაეთავებინა საქმე სხვისა გასამხმევებელი მაგალითით. მას ამაში მხარს უჭერდა გეიბნერი 8 მაისს. როცა დიდება დრეზდენისა მიწურული იყო, მან წარმოსთქვა სიტყვა ლეიპციგიდან მოსულ დელეგატების წინაშე, რომელშიდაც იმ კაცმა, რომლის მთელი სიცოცხლე ერთი განუწყვეტელი აპოლოგია რევოლუციისა და რევოლუციონური მოქმედებისა, ცხარი, სიცოცხლითა, იმედითა და ბრძოლის დაუღალავი სურვილით აღსაყვ სიტყვებით განუმარტა მათ მსოფლიო მნიშვნელობა დრეზდენის აჯანყებისა და მოიწვია საბრძოლველად. ეს 8 მაის იყო. 9 მაის მთელი ნიჭი, ძალღონე და მოსაზრება ამაო გამოჩნდა, ქალაქში დარჩენა შეუძლებელი აღმოჩნდა. *) მაგრამ ბაკუნინმა არც მთებში შეხ-

*) შემდეგ ბაკუნინი ხშირად იმეორებდა ერთ ანეკდოტს, რომელიც მი გვაყვს. აქ. როცა ყოველი ძალ ღონე დახარჯულ იქმნა და პრუსიის მხედრობა მთავრდა ქალაქის კარებს, ბაკუნინმა გამოატანა მუხუმიდან რაფაელის მადონა და დადებინა ქალაქის კარებს ზევით: ვნახით, თუ პრუსიელები გაბედავენ და დახვრეტენ ამ უძვირფასეს განს ძველი ხელოვნებისაო. პრუსიელებმა მართლა ვერ გაბედეს რაფაელის მადონის დახვრეტა.

მშვიდობიანი ცვალებადობა, ან არა მშვიდობიანი, რევოლუციონური. რისი ევოლიუცია, რა ევოლიუცია?—აი რა არის საკითხავი.

მაგალითად, ე. კ. ფობტის ეგრედწოდებული პიკოტიური თეორია, ანუ ნივთიერების გასქელების თეორია და ამ გასქელებული ნივთიერების ბრძოლა გარემოცულ ეთერთან იმგვარ და იმდენ პროცესს შეიცავს კოსმოსის სრულ ევოლიუციაში, რომ ყოვლად წარმოუდგენელია იანგარიშოს კაცმა, რამდენი პროცესი მოხდა მშვიდობიანად და რამდენი გაჩქარებული ტემპით, უცბათ, „ძალ-დატანებით“, რევოლუციონურად. ადამიანის ფილოგენეტიური განვითარებაც მრავალამგვარ პროცესთაგან შესდგება,—მშვიდობიანთაგან და რევოლუციონურთაგან. მისი ონტოგენეტიური განვითარება კი რევოლუციონურად მთავრდება,—ბავშვი იბადება რამოდენიმე წუთის განმავლობაში „ძალ-დატანებით“, თუმცა შთანაჩენის განვითარება მშვიდობიანი იყო.—პროფესორი მეჩნიკოვი ამტკიცებს, რომ სიკვდილი ყოველთვის „ძალ-დატანებითა“,—რევოლუციონური, ვიტყვიტ ჩვენ, თუმცა ადამიანის სიბერის პროცესი ნელა, შეუზღველად ხდება. სამაგიეროდ გუსტავ ლებონის თეორია მატერიის დისსოციაციისა, მატერიის ევოლიუციისა, რომელიც იმაში გამოიხატება, რომ მატერია ერთი ფორმაა ენერჯისა და ეხლა მუდამ დისსოციაციის პროცესში იმყოფება,—(ამით ხსნის ის რადის მოვლენას, რომელსაც ყველა ნივთიერებას აწერს, მაგრამ-მისი აზრით ნაკლები ხარისხით ხდება ეს დისსოციაცია სხვა ნივთიერებაში) ისეთი ნელი პროცესის თეორიაა, რომ ყოვლად შეუძლებელია ამ თეორიიდან გამომდინარებულ კიმიკურ სახეთა ცვალებადობის ჰიპოტეზაში რაიმე მსწრაფლი, „ძალ-დატანებითი“, რევოლუციონური პროცესი იღებდეს მონაწილეობას.

ზენა ისურვა. ბორნის აზრის წინააღმდეგ მან თავის მოკავშირეებით გადიარა ხენშიცში, საიღვანაც ის მოძრაობის გაგმელებას აპირებდა, მაგრამ საუბედურათ ის 10 მაისს შეპყრობილ იქნა. ოფიცერი, რომელსაც შეპყრობილი ბაკუნინი მიჰყავდა, მოგვიტხოვრობს, რომ ყოფა ქცევა ბაკუნინისა სახსე იყო ღირსებულებითა და თან გადმოგვცა ფრაზა, რომელსაც ბაკუნინი ხშირად იმეორებდა: „Въ политикѣхъ великаго есть, что есть великое дѣло и что преступление“.

დრეზდენის რევოლუციამ დიდებულჰყო ბაკუნინის სახელი, რომელიც ამერიიდან დაუეიწყარი შეიქნა მთელი კაცობრიობის ისტორიისათვის. ბაკუნინს რომ სხვა არავითარი როლი არ ეთამაშნა ცხოვრებაში გარდა იმ როლისა, რომელიც მან ითამაშა დრეზდენის რევოლუციაში, ისიც საკმარისი იქნებოდა ერთი კაცის დიდებისათვის. 1849 წ. აგვისტოდან მოკვდებული 1850 წ. მაისამდე ბაკუნინი ციხეში იჯდა გერმანიაში, სადაც სამხედრო სასამართლომ მას სიკვდილით დასჯა გადაუწყვეტა, მაგრამ ეს განჩინება არ იქმნა სისრულეში მოყვანილი, იმ ამნისტიის ძალით, რომელიც გამოსცა მეფე იანე პირველმა ტახტზედ ასვლის დროს. მაშინ ბაკუნინი გერმანიიდან ავსტრიაში მოიხიზოვა, რადგან ავსტრიაშიც ჰქონდა მას ჩადენილი „მძინე დანაშაულობანი“. ზემოთ ჩვენ აღვნიშნეთ ბაკუნინის მონაწილეობა პრაგის აჯანყებაში. სწორედ ამ „დანაშაულობისთვის“ დასასჯელად თხოულობდა ავ-

ასე რომ, რევოლუცია ნაწილია ევოლიუციისა. მათი დაპირდაპირება არ შეიძლება, როგორც ერთი მთლისა და მიწის ნაწილისა. ევოლიუცია შეიძლება, როგორც ნელი პროცესი, ევოლიუცია შეიძლება დამთავრდეს რევოლუციით, — და თვით ევოლიუციის ნაწილს,—რევოლუციას,—რატომ არ შეგვიძლია ვუწოდოთ აგრეთვე ევოლიუცია,—ესეც ხომ თანდათან პროცესისა მოვლენის განვითარებისა; აქაც ხომ იქვლება მოვლენა, მხოლოდ დროის შემოკლება უფრო თვალსაჩინოდ ხდება ამ მოკლე პროცესში?

ადამიანთა ცხოვრების მოვლენანი იგეგმუნების მოვლენანი არიან; ისინი ვერ ასცილდებიან ევოლიუციას, რადგანაც როგორც სხვა ბუნების მოვლენანი, ისინიც ნაყოფი არიან სხვა და სხვა ძალთა მოქმედებისა. ამ მხრით, ამ საზოგადო აზრით ადამიანთა საზოგადოების განვითარება ევოლიუციონურად ხდება. მაგრამ როგორც ბუნების სხვა მოვლენათა, ადამიანთა საზოგადოების ევოლიუცია აგრეთვე არ შეიძლება იყოს უსათუოდ მშვიდობიანი, უსათუოდ ძალადაუტანებელი, უსათუოდ არა-რევოლუციონური. პროცესი მისი განვითარებისა, მისი ტრანსფორმაციისა, იმისაგან-რის დამოკიდებული, თუ როგორმა ძალეგმა, ენერჯის როგორი ხასიათის მოქმედებამ შექმნა ესა თუ ის საზოგადოებრივი ფორმა. საკითხავი ის არას, შესდგა თუ არა ესე თუ ის ფორმა საზოგადოებისა, რომელსაც დანგარევა უნდა, რომლის ტრანსფორმაცია აუცილებელი გამხდარა,—იმგვარ პირობათა ზედგავლენით, რომ ეს ტრანსფორმაცია მოხდეს მშვიდობიანად, ან ძალდატანებით, რევოლუციონურად? კითხვა ასე უნდა იქმნას დაყენებული, უნდა გამოკვლეულ იქმნას ამ საზოგადოებრივი ფორმის შემადგენელი წარსული პირობები, აგრეთვე ხასიათი და შინაარსი თვით ამ განსაზღვრულ მო-

სტრია ბაკუნინს. ამას გარდა ავსტრიის მთავრობას უნდოდა რამე გამოეტყუენა მისთვის ლაჯიანთა მოძრაობის შესახებ. რა თქმა უნდა, გამოტყუებით ბაკუნინს რქვერაჟერი გამოატყუენს. წამებაც ვერ გაბედეს, მაგრამ ერთიმ იმ საჯეს, რომ ბაკუნინი გაქცევას აპირებდა, ის გაიფიქრანეს ოღმუცის სიპაგრეზა და იქ სველ, ნესტიან ქვეთიკრის კედლებზე მიაკვს უზარმაზარი ჯაჭვები (მარტო იქნა წ.) ან ნარ მღვპიკოპაში იყო ექვსი თვე. ბაკუნინს ავსტრიაშიც სიკვდილით დასჯა გადაუწყვეტეს, მაგრამ არც აქ იქნა მოყვანილი სისრულეში ეს გადაწყვეტილება, რადგან ეხლა რუსეთმა მოიხიზოვა ის, როგორც თავის ქვეშევრდომი. „რუსეთის საზღვარზე, მოკვთხრობს გერცენი,*) ბაკუნინს ჯაჭვები მოხსნეს და ამ გულკეთილობის გამოჩენაზე ლაპარაკი არა ერთხელ გამოგონია. მართალია მას ჯაჭვები მოხსნეს, მაგრამ ავიწყდებათ იმის აქჰა, რომ მას სხვა ჯაჭვები და კიდევ უფრო მძინე, დაადეს. აფიცრება, რომელმაც რუსეთს გადასცა ტყვე, ჯაჭვები უკან მოიხიზოვა, როგორც სახაზინო ქონება. ნიკოლოზმა შეაქო ბაკუნინის გმირული ყოფაქცევა დრეზდენში და ჩააჯდინა „ალექსეევის რაველინიში“ იქ მიგზაენა ორლოვი და მოსთხოვა მოხსენება (заниска) გერმანელ და სლავიანურ მოძრაობის შესახებ. ბაკუნინმა დასწერა... ნიკოლოზი დაკმაყოფილდა... ის კვიანი და კარგი კაცია, მაგრამ საშიში კაცია საჭიროა, რომ ის დამწყდელი იყოს“. როცა შემდეგ ალექსანდრე მეორემ წაიკითხა ეს მოხსენება, მრისხანებითა სიტქვა ბაკუნინზე: „მე აქ მონაწილეობის კვალსაც არ ვხედავ“. 1851 წ. მოკვდებუ-

და ბაკუნინმა ამასობაში დრო მოიგო. „თუ-მადონას სიკვდილში არ უქნია სასწავლი, ხუმრობით ამბობდა ის შემდეგ, მისმა სურათმა ხომ მიიქცა ერთი სასწაული“.

*) Сборникъ посмертныхъ статей.

მენტში არსებული საზოგადოებისა, და მაშინ ადგილი იქნება გამოანგარიშება, თუ როგორი იქნება პროცესის მისი ტრანსფორმაციისა. საქმე ის კი არ არის, — დანგრევის რომელი წესია. სასურველი, არამედ ის, — როგორი წესია აუცილებელი, რადგანაც დეტერმინისტული ფილოსოფია ყველა ბუნების მოვლენებში გვასწავლის, რომ ყოველივე მოვლენა, ყოველივე ბუნების კანონიც პირობითია: — თუ ეს და ეს, განსაზღვრული ნასიათის მოვლენანი წინ უძღოდენ და შეჰქმნეს ესა თუ ის მოვლენა — მისი თავიდან ასაცილებლად აგრეთვე განსაზღვრული მოვლენანი, განსაზღვრული პირობანი არიან აუცილებელი საჭირონი.

გადავყოთ თვალი, — როგორი იყო კაცობრიობის ევოლუცია, როგორია დღეს მისი მდგომარეობა და როგორი იდეალი აქვს მას, როგორი იდეალი აქვს დასახული მისს უდიდესს, უენერგიულესსა და უუსაქიროესს ნაწილს, — მუშათა კლასს, — და ეს გათვალისწინება ნათლად დავგანახვებ რევოლუციის ლოდიკურ კავშირსაც კაცობრიობისა და მუშათა კლასის იდეალთან, მთელი კაცობრიობის მიწრაფებასთან და აგრეთვე იმ აუცილებლობას, რომელმაც აიძულა მუშათა კლასის სწორედ რევოლუციონური საშუალებანი შეემუშაებინა ბრძოლისა. თუ ევოლუციასზედ წავიდა საქმე, ადვილი დასამტკიცებელია, რომ სწორედ თვით კაცობრიობის ევოლუციამ, მუშათა კლასის ბრძოლისა და იდეათა ევოლუციამ შეჰქმნა მისი ბრძოლის რევოლუციონური მეთოდიც, რადგანაც ეს ევოლუცია იმგვარი იყო, იმგვარი პირობებში ხდებოდა საზოგადოებრივ ფორმათა განვითარება, რომ სხვანაირ საშუალებათა შემუშავება შეუძლებელი იყო.

ესლა დამტკიცებულ ფაქტად მიაჩნიათ ადამიანის ფილოგენეტიური განვითარების პირობათა შემსწავლელებს, რომ

სწორედ სახის შენახვის აუცილებლობის მოქმედებამ, განსაზღვრულმა „ევოლუციამ“ მიიყვანა ადამიანიც სხვა ცხოველთა შორის საზოგადოებრივი ცხოვრების წესის შემოღებამდე, და ამ საზოგადოებრივ ცხოვრებას დიდი მნიშვნელობა და დიდი აზრი აქვს, დიდი განწყობილება საზოგადოდ ბუნების კანონებთან, — იგი ენერჯის მსოფლიო მოქმედების ნაწილია, მისი გამომხატველი საზოგადოდ მრავლის უმრავლეს არსთა შორის *), ორგანიულ არსთა შორის, ცხოველთა შორის და განსაკუთრებით ადამიანთა შორის. ცხოველთა და ადამიანის სახეთა შენახვის კანონი უმეტეს ნაწილად გამოიხატება სწორედ საზოგადოებრივ ცხოვრების წესის არსებობაში, რადგანაც ეს უკანასკნელი პარდაპირი ეკონომიკა ინდივიდუალურ ენერჯიათა, რადგანაც, — კიდევ მრავალჯერ განვიმეორებთ ჩვენ ფორმულას, — მინიმუმი ინდივიდუალური ენერჯის ხარჯვისა და მაქსიმუმი მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებისა, — იმ რა უნდა იყოს პირობა სახის შენახვისა, და ეს პრინციპი ხორციელდება მხოლოდ საზოგადოებაში, ინდივიდუალურ ენერჯიათა კოორდინაციით**).

თავისუფალი კომმუნისმი ყველაზედ უკეთესი ფორმა საზოგადოებრივი ორგანიზაციისა, რომელიც ახორციელებს საზოგადოებრივობის პრინციპს. ამიტომაც პირველი, ბუნებრივი ფორმა საზოგადოებისა იყო კომმუნისტური, სადაც საუბროერთო დახმარება, ველურ პირობებში შესაძლებელი თავსუფლება და თანასწორობა იყო უმთავრესი დამახასიათებელი მხარე პირველ-ყოფილი საზოგადოებისა, და განხორციელებული პრინციპი ინდივიდუალურ ძალთა ეკონომიისა.

*) იხ. ჩვენი „კანონი“ „ნობთის“ ნომრებში.
 **) იხ. ჩვენი წერილი მოამბეში: „ბრძოლა არსებობისათვის და საზოგადოებრივი პრინციპი“.

ლი 1854 წ. დამლევაზედ ბაკუნინი პეტრე და პავლეს ციხეში იჯდა. 1854 წლიდან 1859 წლამდე შლისსენბურგში, შემდეგ გაგზავნილ იქნა ჯერ დასავლეთ ციმბირში, მეორეთ კი აღმოსავლეთისაში. ამ გვარად ბაკუნინმა 9 წელაწადი გაატარა ციხეში, საშინელ პირობებში. განსაკუთრებით აესტრიის ციხე საშინელი იყო გიგინის მხრივ და იმ აზიურ პირობებით, რომელნიც იქ მეფობდნენ. მიუხედავად ამისა ის არ მოდრეკილა, არ დამარცხებულა, ძველებურად საესე იყო სიკოცხლით და მოქმედების სურვილით.

ციმბირის გუბერნატორად მის ბედზე იყო მურავიევი-ამურსკი, რომელიც მისი ნათესავი იყო და რომელმაც, აშნათესავობის გრძნობით ხელმძღვანელმა, ხელი შეუწყო მას და შედევითი მასტა რაც შეიძლება კარგად მოეწყო მისი საქმეები. არც სახარჯო ფულის მხრივ იყო აქ გაჭირებული ბაკუნინი და ამასთანავე დაუბრკოლებელი მიწერა მოწერა ჰქონდა თავის მეგობრებთან, განსაკუთრებით გერცენთან, რომელიც ამ დროს უკვე სცემდა თავის „Колоколь“ -ს, დაუბრკოლებლად იღებდა წიგნებს და გაზეთებს. ერთი სიტყვით რაც შეიძლება კარგი პირობები იყო, მაგრამ ტყვეობა მაინც ტყვეობაა, მაინც ტყვე და წვალებულია ლოში, თუნდ გალია, რომელშიდაც ის არის დამწყდელი, ოქროსიც იყოს. ამისათვის ბაკუნინი სულ მუდამ ფიქრობდა. იმაზე, თუ როგორ მათეხარბებინა ციმბირიდან გაქცევა.

მეორედ მოგზაურობა ბაკუნინისა ევროპაში.
 1861 წელს ბაკუნინი გაიქცა ციმბირიდან იაპონიაში. მოამზადა რა რაც იყო საჭირო, ბაკუნინი ჩაჯდა გემში და გაუდგა გზას ნიკოლაევსკისაკენ, ვითო და აღმოსავლეთ

ციმბირის პორტების საჩვევით. ცნობით მას ყველა იცნობდა, მაგრამ მისი გაჩერება თავში არავის არ მოსდიოდა. ისე ღიად და გაბედულად იქცეოდა ბაკუნინი, თითქო მართლა პორტების საჩვევითო ყოფილიყოს გაგზავნილი. მოვიდა ნიკოლაევსკში და აქედგან მან გადიარა ხოკოდატეში, სადაც ის შემთხვევით მოხვდა სადილზე, რომელიც იქ რუსეთის კონსულის პატიესაცემლათ გაეპართათ. პორტში კი აღმირალი პოპოვის ფლოტი იდგა, რომელიც ნიკოლაევსკში აპირებდა წასვლას. სადილის დროს კონსულმა ბაკუნინს ჰკითხა: თქვენ ჩვენებთან ერთად დაბრუნდებით არა? არა, მიუგო ბაკუნინმა, მე ეს არის მოველი და შინდა ჯერ დავთვალავრო აქაურობა. კონსულმა რა იცოდა რა ჰქონდა გულში ბაკუნინს ან თუ მისი „ჩვევითა“ მოგონილი იყო. ბაკუნინი ხოკოდატედგან სანფრანცისკოში წავიდა, იქიდან ლონდონში. გზაზე სულ 4 1/2 თვე დასჭირდა ბაკუნინს, ასე რომ სივრცით მისი გზგევა პირველია მთელ საჩვევლიუციო იტორიაში.

ამოვიდა თუ არა ლონდონში ბაკუნინი, მაშინვე შეტდგა საქმეს. კიდევ გზიდან ის სწერდა გერცენსა და ოგარეს: „ძვირფასო მეგობრებო, მთელი ჩემი არსებით მოვისწრაფვი თქვენკენ და მოსვლისთანავე შევეუდგები საქმეს. ვიბუშავებ თქვენთან პოლონურ და სლავიანურ კითხვათა შესახებ, რომელიც ჩემ იძებ ნიხე-ად გახდა 1846 წლიდან და ჩემ პრაქტიკულ სპეციალობათ 1848. და 1849 წ. დამხობა, საბოლოოდ დამხობა აესტრიის იმპერიისა იქნება ჩემი უკანასკნელი სიტყვა. არ ვამბობ ჩემი უკანასკნელი საქმე იქნება მეთქი, რადგან ეს თავხედობა იქნება.“ ბაკუნინი იმდენი ტანჯვისა და ვი-ვაგლახის გამოვლის შებდევ იგივე. დაულალავი, მოუ-

შემდეგ, როცა საზოგადოება დაიყო კლასებად, როცა განდგა ერთის მხრივ მშრომელი და მეორეს მხრით ნაწარმოების უშრომლად მიმოფანტვით, ერთის მხრით ბატონი და მეორეს მხრით მონა,—და ხანგრძლივი იყო ამგვარ საზოგადოებათა წარმოშობა, აგრეთვე მრავალი იყო მიზეზი მათი შექმნისა და აღდგინებისა, *)—როდესაც აღდგინებდნენ კლასებრივი საზოგადოებანი, რომელნიც ძალ-დატანებაზედ იყვნენ დამყარებულნი, როგორც განსაზღვრული ფორმანი კლასებრივი საზოგადოებისა,—მაშინ საზოგადოებრივი ორგანიზაცია ვეღარ აკმაყოფილებდა ინდივიდს, რომლისთვისაც შეიქმნა თავდაპირველად საზოგადოებრივი წესი ცხოვრებისა,—მაშინ პრინციპი ინდივიდუალურ ძალთა ეკონომიისა არ ხორციელდებოდა საზოგადოებაში, და მშრომელი ნაწილიც საზოგადოებათა სკლილობადა ყოველთვის დაენგრია აუტანელი ფორმა საზოგადოებისა, შეექმნა ძველი, ან ახალი, უმჯობესი ფორმა საზოგადოებისა, იმავე საზოგადოებრივ პრინციპზედ დამყარებული,—პიროვნულ ძალთა ეკონომიის პრინციპზედ, ეს მოვლენა ახასიათებდა და ახასიათებს მონობისა, ფეოდალიზმისა, და აგრეთვე თანამედროვე კაპიტალიზმის ისტორიას.

და რადგანაც ძალ-დატანებას,—ერთი კომპუნის მეორეზედ ომით გალაშქრებას, სარწმუნოებრივ ბატონობას და მასზედ აშენებულ ძალ-დატანებას, კერძო საკუთრების წარმოშობას და მასზედ აშენებულ ეკონომიურ ჯგუფთა შორის ბრძოლას და ერთის მიერ მეორის ძალით დამონებას,—ძლიერი როლი უთამაშნია ამგვარ კლასიურ საზოგადოების შექმნაში, ამიტომაც ბატონობა ეკონომიურად და პოლიტიკურად

*) აქ ბ. „მეცნიერი“ ლეო საყვედურს გვეტყვის, რატომ მთელი კაცობრიობის ისტორია არ მოვეყვით, მაგრამ იმისთანა „მეცნიერს“, რომელსაც წერილის საგანი ვერ ბაუფია ხოლმე, რა უნდა ელაპარაკო.

სვენარი სარევილიუციო მოძქმედი იყო, რომელიც ჩვენ გავიცანით, როცა პრაგისა და დრეზდენის აჯანყებებზე ვილაპარაკეთ. გერცენის „Колоколь“—ში მან სარევილიუციო სული შეიტანა. ის შეეცადა, რომ მათ გამორკვეული ფიზიონომია მიეღოთ, გაბედული სიტყვა ეთქვათ. „პროპაგანდა, წყენისა და ცოტა დატყენის კილოთი ამბობს გერცენი, მას საკმარისად აღარ მიაჩნდა. საჭირო იყო დაუყოვნებლივ ცხოვრებაში განხორციელება, საჭირო იყო ცენტრები, კომიტეტები, საჭირო იყო დაახლოვებული და დაშორებული კაცები, საჭირო იყო „საქმის შიგნით“ და „საქმის გარე მდგომარეობაში“, საჭირო იყო ორგანიზაცია. მხარეში—სლავიანური ორგანიზაცია, პოლონური ორგანიზაცია“. დიახ, ასეთი სწორეთ ასეთი იყო ბაკუნინი. მას ლაპარაკი საქმედ არ მიაჩნდა, მისი აზრით ყოველი სიტყვის საქმედ გადაქცევა იყო საჭირო. გერცენი კი უფრო ლიტერატორი იყო და მას ეგონა მხოლოდ მოქმედებაზედ ლამაზი სტილით წერა საკმარისი იყო. საზოგადოათ ბაკუნინი, როგორც აზრების მხრივ, ისე მოქმედების მხრივ რადიკალი იყო და არც თავის რადიკალიზმისა ეშინოდა, მის სიტყვასა და საქმესა შორის სრული ერთობა სუფევდა. ამ მხრივ მან დიდი გავლენა იქონია გერცენზე და ოგარევე და, მაშასადამე, Колоколь-ზეც. განსაკუთრებით დიდი გავლენა იქონია მათზე პოლონურ კითხვის გადაქრის საქმეში. „ბაკუნინის მოსვლამდე მათი მონაწილეობა პოლონეთის მოძრაობაში იმით იფარგლებოდა, რომ ისინი სიმპატიას უცხადებდნენ პოლონელებს, ბაკუნინი კი საქმეს და ფართო პოლიტიკურ მოქმედებას თხოულობდა. ის თხოულობდა აგრეთვე რომ პრაქტიკული დახმარება აღმოეჩინათ პო-

რად მმართველ კლასთა პირდაპირ გამოიხატა საშინელ ძალ-დამტანებელ ორგანიზაციაში,—განსაკუთრებით სახელაწიფოში, რომლის შინაარსი და ესენცია პირდაპირ ძალ-მოძრაობა და იარაღით ძალ-დატანება აუარებელ მშრომელებთან—არჩინონ თავისი შრომით პრა-მწარმოებელნი და დაემორჩილნ მათ:

ამგვარად სდგებოდნ და არსებობენ ეხლაც ძალ-დამტანებელი ორგანიზაციანი საზოგადოებისა, რომელთა ევოლიუცია სწორედ იმგვარ ძალების მიერ იყო გამოწვეული; იმგვარ პირობებში მსვლელობდა; რომ მისი ფორმაც არ შეიძლება და რომ არ ყოფილიყო შინაარსით ძალ-დატანებითი და უხეშ, შეიარაღებულ ძალაზედ დამყარებული.

და მთელი კაცობრიობის ისტორია უძველეს დროიდან თანამედროვე კაპიტალიზმამდის გამოიხატება უმთავრესად ამ ძალ-დამტანებელ დაწესებულებათა და ამხედრებულ მწარმოებელთა შორის ბრძოლაში. ერთი ნაწილი ამხედრებულთა ძველ საურთი-ერთო დამხმარებელ, კომპუნისტურ ან მსგავს დაწესებულებათა დაბრუნებას სკლილობდა, ზოგი, — და საუკეთესო ნაწილი, — ახალ, საუკეთესო დაწესებულებათა შექმნას, ზოგიც აჯანყებით სარგებლობდა ხოლმე და სკლილობდა კიდევ უფრო გაძლიერებია თავისი სიმდიდრე და ბატონობა აუარებელ მშრომელთა დაჩაგრებით (ეს აზრი გამოსთქვა კროპოტკინმა თავის შესანიშნავრომაში: the Mutual Aid, as a factor of Evolution). და ბრძოლა ყოველთვის ძალ-დატანებითი იყო ხოლმე, რადგანაც, როგორც არა ვსთქვით, დასანგრევი დაწესებულებანი ძალ-დატანებაზედ იყვნენ დამყარებულნი, და ამ ბრძოლის შინაარსი და მიზანი ამ ძალდამტანებელ დაწესებულებათა დანგრევაში, და ახალ, საურთიერთო დამხმარებელ, კომპუნისტურ დაწესებულებათა შექმნაში გამოიხატებოდა.

ეს იყო ის ბრძოლა, აუცილებლად ძალ-დატანებითი ბრძო-

ლონელებსათვის. მან კარგად ცოცხა ნაკლულევანება პოლონელებისა, მაგრამ ის მკნე იყო ძირელ კანვითარებული პოლიტიკური ქუცისა, რაც ეძღულდნა მის ხელი ვეწყო პოლონელებისათვის თანსუჯღვებისათვის ბძოლაში არა მტრისა სამართლიანობის მიხედვით, არამედ თვით რუსეთის ს ზღბნს კარგად შეგნებული ინტერესების მახეჯეთი. *) აი ნიშნუშა ბაკუნინის პოლონელებზე შეხედულებისა: „როგორც მართლ-შორწმუნე ებრაელები, ამბობს იგი, რომელნიც დარწმუნებულ არიან, რომ იმისთვის კი არ ილუბვიან, რომ ებრაელებად რჩებიან, არამედ იმისთვის რომ ძალიან სუსტად იცავენ თავისას, ისე იმათ (პოლონელებმა) დაირწმუნეს თავი, რომ არა კათოლიციზმი, არა ებრაულ-პოლონური განკერძოება, არამედ არა საკმარისი თავდადება კათოლიციზმისათვის და არა საკმარისი ნაციონალური განკერძოება ჰკლავს მათ. ნუ დავსდებთ მანც და მანც ბრალს პოლონელებს ამისათვის, უკეთესია შევიცოდვით ისინი. ამას გარდა ჩვენ, რუსებს არ შეგვეფერის მათი განსაჯვა. ჩვენ ჩვენი ხელებით დაეხურეთ ყველა პოლონური უნივერსიტეტები, სკოლები და დაუხშეთ მათ სახსარი განათლებისა. ჩვენ ისინი დავახვეთ და ნაწილად კიდევ მიგჰყიდეთ გერმანელებს და ამით ჩავაყენეთ ისეთ საშინელ მდგომარეობაში, რომელშიდაც ყოველ გვარი ნაციონალური idee fixე, ავადმყოფი მეძმობიარობა, გამოუვალი გულჩახვეულობა, აუცილებელნი შეიქნენ, თუმცა ყველა ეს დამღუპველია. მხოლოდ ის არის ჯან მთელი, ძლიერი და ქვეიანი, ვისაც უფუძლია თავის თავი დაივიწყოს. თავის თავზე ფიქრი და ზრუნვა შეიქნა უფლება

*) Кульчицкий. ნახსენები ბროზურა გვ. 15.

ლა, რომელსაც ჩვენ რევოლიუციის ექსპიზიტ, რომლის ხასიათსაც განისაზღვრება იმ დაწესებულებათა ხასიათით, რომელთა დასაქცევადაც ის გაეშურება ხოლმე. როდესაც ესა თუ ის დაწესებულება ძალ-დატანებაზედ არ არის დამყარებული, — მაშინ მისი მოსპობა რევოლიუციით, ძალ-დატანებით არ არის აუცილებელი, წინააღმდეგ შემთხვევაში კი რევოლიუცია აუცილებლად ძალ-დატანებითი უნდა იყოს. ამიტომაც არის ამასურსი სიტყვა — „მშვიდობიანი რევოლიუცია“. — იგი ისტორიული აბსურდია, სხვა არა იყო, რა.

ეს საუკუნო მისწრაფება იმგვარ საზოგადოების მოწყობისადმი, სადაც ინდივიდუალურ ძალთა ეკონომია ყოფილიყოს, — ეს საუკუნო მისწრაფება იყო შინაარსი კაცობრიობის ისტორიისა.

ეს მუდმივი იდეალი იმგვარ საზოგადოების შექმნისა, რომელიც ნამდვილი მცველი და განმავითარებელი ყოფილიყოს ინდივიდის ყველა ძალთა, — ეს იდეალი ამოძრავებდა კაცობრიობას და ამოძრავებს ეხლაც. და რადგანაც კომუნუნიზმი და ანარხია საუკეთესო ეკონომიური და პოლიტიკური ფორმებია ამ იდეალური საზოგადოების დამყარებისა, — ამიტომაც ემჩნევა კაცობრიობასა და თანამედროვე მუშათა კლასსაც კომუნისტური და ანარხიული ტენდენცია.

და რადგანაც აგრეთვე ამ იდეალის განხორციელებას წინ ეღობებოდნენ ძალ-დატანებითი ელემენტები, ამიტომაც ბრძოლა, რევოლიუციები ყოველთვის ძალ-დამტანებელი იყო წარსულში, და ეხლაც მუშათა კლასი იძულებულია, ძალ-დატანებით, რევოლიუციონურ ბრძოლის მეთოდებს მიმართოს, რადგანაც სახელმწიფო, მისი იდეალის განხორციელების ხელის შემშლელი, ძალ-დატანებით დახასიათდება, განამტკიცებს რა კაპიტალიზმს ცეცხლითა და მახვილითა.

პოლონელებსა. ნაციას, ისე როგორც კეძო ინდაკიდს, თვით ცხვრებით პროცესს მონელებისას და სულ თქმისასა მხოლოდ მაშინ აქვთ ეს უფლება, როცა ეს მათი უფლება უარ იყოფს. ამისათვისა რომ ყველა დაჩაგრული ხალხოსობა: პოლონელები, იტალიელები, ვენგარიელები ბუნებრივად და სრულსად სამართლიანად ყოვლის უმაღ აყენებენ ხ ლბონრობის (НАЦИОНАЛЬНОСТЬ — ნაციონალიზმს) პრინციპს. ჩვენ რუსები, შეიძლება იმავე მიზეზის გამო, ცოტას ვზრუნავთ ჩვენ ხალხოსნობაზე და ვგას უხვევთ მას უფრო საზოგადო საქმეებში *). მიუხედავად ამისა ეს უფლება მაგნე და საშიშა ავადმყოფობაა **). დავწყით ლაპარაკი პოლონელთან გიორგის შესახებ და პოლონელი მაშინვე გეტყვის, თუ რა ღიად პოეტის იყო მიცქევიჩი, ვილაპარაკოთ გვევლზე, პოლონელი მაშინვე მოჰყვება ღაღადს დიდებულ პოლონელთა ფილოსოფოს ტრანტოვსკიზე და დიდებულ ფილოსოფოს ეკონომისტზე — ცეკოვსკიზე. ღუპავსთ მათ ავადყოფური ნაციონალური თავის ქება, რომელიც ვერ ფერი მანუგეშეა მათ კრიტიკულ მდგომარეობისათვის. იმის მაგიერ რომ წინ გაიხედონ, ისინი უკან იხედებიან, სადაც სიკვდილს გარდა ვერაფერს ჰპოვებენ. იმის მაგიერ, რომ განახლონ თავიანთი ნაციონალური ცხოვრება მთელ მსოფლიოსთან ურთიერთობით, ისინი შორდებიან მას და, როგორც ებრაელები, თავს იწონებენ რაღაც მისტიური მისიით. ეს ურიობა მათ დაღუპავს, თუ ჩვენ, სლავიანებმა, ყველაზე უფრო ჩვენ, რუსებმა არ გა-

ისტორიის წითელი ზოლივით ველებმა როგორც მისწრაფება ხალხისა კომუნუნიზმისაკენ და ანარხიისაკენ, ისე ძალ-დატანებითი რევოლიუციონური ბრძოლა.

ამგვარი მაგალითებით სავსეა საბერძნეთ-რომის ისტორია, ფეოდალიზმის ისტორია, ისტორია განახლებისა, საჭრანგეთის დიდი რევოლიუცია და თანამედროვე მუშათა კლასის ისტორია. მთელი თანამედროვე სოციალიზმი ერთი მომენტია ამ დიადი ბრძოლისა, რომელიც უნდა დამთავრდეს დიდი სოციალური რევოლიუციით, ღრმა სოციალური ტრანსფორმაციით, და მუშათა კლასი ეხლა, — სწორედ ამ თავისი იდეალისა და თანამედროვე საზოგადოების ხასიათის მიხედვით მუშავენს თავის ბრძოლის ტაქტიკასაც.

თუ ძველად საბერძნეთისა და რომის მონებთ იარაღით ხელში ომობდენ ბატონთა წინააღმდეგ, — ეს იმიტომ, რომ საზოგადოებრივი რევოლიუციის შედეგი მაშინ მონობაში გამოჩნატა და ეს მონობა ძალ-დატანებით, იარაღით იყო განმტკიცებული.

თუ ფეოდალურ ხანაში გლეხები და მუშები იარაღით ებრძოდნენ მემამულეებსა, მეფეებსა, თავადებსა და ეპისკოპოსებს, — ამის მიზეზიც ის იყო, რომ ფეოდალური სასტუმის შექმნაში დიდი როლი ითამაშა. ძალ-დატანებამ და ბატონყმობა იარაღით იყო განმტკიცებული.

თუ დღეს თანამედროვე კაპიტალიზმის წინააღმდეგ იარაღით ბრძოლაა საქმრო, თუ კაპიტალიზმის მოსპობა შესაძლებელია მხოლოდ ძალდატანებითი რევოლიუციით, — და მართა ძალდატანებითი რევოლიუციით, — ამისი მიზეზიც ის არის, რომ თანამედროვე კაპიტალიზმთან ერთად განვითარდა თანამედროვე სახელმწიფო, ისინი ორი ერთ-არსება და განუყოფელი პირნი არიან, შესისხლხორცებულნი ისე, რომ ერთმან-

მოვარკვეით ისანი ავადმყოფურ თვითოცნებობისაგან. ვიმეორებ, ჩვენ რუსები რბილი და სამართლიანი უნდა ვიყოთ მათადმი. უნდათ თუ არ უნდათ მათ, ჩვენ მაინც ჩვენი სკერთოსხნისათვის უნდა დაუპოვობილდეთ და შეურიგდეთ მათ *).

„მაშასადამე, ამბობს კულიცკი *), ბაკუნინი ამართლებდა პოლონელების ზოგიერთ ნაკულუევანებას და არც მათ დამდ სიმპატიასა ჰქარავდა“. მართლაც, რაკი ბაკუნინი დაბინავდა ლონდონში საშინელი სიმუყაითით შეუღდა პოლონურ საქმეს, მის მოწესრიგებას და პრაქტიკულ განხორციელებას. მისი თაოსნობით მოხდა მოლაპარაკება პოლონელ დელეგატთა და ჩოლოკის-ს შორის და შემდეგ ის შეუღდა პოლონეთში წასასულელ ექსპედიციის შექმნას. ამ აზრით წავიდა შევციაში, ინახულა სხვა და სხვა პარტიების წარმომადგენლები, ინახულა მეფის მძაც. მაგრამ ეს ექსპედიცია არ მოეწყო. ბაკუნინს უნდოდა ფინლანდია აყენებინა რუსეთის წინააღმდეგ და შეეციატ ჩაერია საქმეში. ამასობაში რუსეთის ლიბერალურმა წრემ, რომელიც იყო ნიადაგი გერცენის გავლენისა, გაიკნო ის ცვლილება, რომელიც მოხდა ჩიქსოვს-ში ბაკუნინის ზეგავლენით, გაიგო, რომ აქ მართლმართაზე და სიტყვების ბრახა-ბრუსზე აღარ არის საქმე; რომ პოლონურმა კითხვამ მწვავე პრაქტიკული კითხვის ხასიათი მიიღო და... შეშინდა და... წელნელა ჩამოშორდა ბაკუნინის მიერ „გარევილიუციონერებულ“ ჩოლოკის-ს. გერცენს ეს საწყენად დაურჩა, მას აღბად მხდალ, ლაჩარ ლიბერალთა

**) ხაზს ჩვენ უსვამთ. კ. თ.

*) ეხლა ეს ასე აღარ არის.

*) მისი სტატიის (М. В. и польское дело) თითქმის ყოველი ფურცლიდან ეს დასკვნა გამოდის.

მოსპობა ყოველად შეუძლებელია თუ მეორესთან არ მრგობდა სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა. და რადგანაც თანამედროვე სახელმწიფო დახასიათდება ჯარით, პოლიციით და ძალ-დაძაბვებით დაწესებულებებით, რომელთაც არაფერს არ ზოგავს მოწინააღმდეგე ხალხური ძალის გასანადგურებლად, ამიტომ ხალხმაც იგივე ძალ-დატანება უნდა იხმაროს რევოლუციის დროს, — თოფი, ზარბაზანი, ყუმბარა და სხვ. მაგალითები: — ყველა რევოლუციები თუგინდ მე-XIX საუკუნისა და განსაკუთრებით ჩვენ თვალწინ. მქუხარე რუსეთის დიდი რევოლუციისა.

თანამედროვე სახელმწიფო კაპიტალიზმთან ერთად მთელი ხუთი საუკუნის განმავლობაში სდგებოდა ძალ-დატანებით, — იარაღით გლეხების ხოცვით, მათი მიწის დასაკუთრებით მმართველ კლასთა სასარგებლოდ, ქალაქის მუშათა კავშირთა დევნითა და მოსპობით, ჯარისა და პოლიციის გაძლიერებით, მთელ მილიონ ხალხთა ტანჯვითა და წაშებით. და ეს სისტემა, ეს ხუთი საუკუნის განმავლობაში მოგროვილი ტალახი, საზოგადო ძალ-დატანება, ხალხთა დამონება. მაშ რითი უნდა დაინგრეს, თუ არა ძალ-მომხრებით, რომელმაც ხალხის სიღრმიდან უნდა აღმოხეთქოს?

თანამედროვე კაპიტალიზმისა და სახელმწიფოს „რევოლუციაც“ ისეთი იყო, რომ მასში ძალდატანება თამაშობდა ძლიერ როლს, და ამიტომაც მათ დანგრევაში რევოლუციონერმა ძალდატანებამ უნდა მიიღოს უმათერესი მონაწილეობა.

და როდესაც მუშათა კლასმა უკვე გამოიჩინა თავისი იდეალი, — სრული კომუნისმი და სრული თავისუფლება, — როდესაც მან დაინახა, რომ ეს კომუნისმი და თავისუფლება არ განხორციელდება, თუ თანამედროვე სახელმწიფო და კაპიტალიზმი არ მოისპობ, როდესაც მან დაინახა თვალით, რომ

2070

ჯარი დიდ რამდენ მიანდა და ნანება დაიწყო, რომ ბაკუნინის ზეგავლენით, ცოტა არ იყოს, შორს წავიდა პოლონურ საქმეებში*) და თან შეეცადა თავის რადიკალიზმი შეესუსტებია, ალბად იმისათვის, რომ გული მოებრუნებია. რევოლუციონერ საქმით და მითკით და მფრთხილ ლიბერალები-სათვის. ბაკუნინი კი თავისას არ იშლიდა, თან გერცენს უმტკიცებდა, რომ დიდი შეცდომა იმედის დამყარება ლიბერალებზე, რომ რუსეთში ყოველი ძალღონე უნდა იქნას მმართველი გლეხთა რევოლუციის გამოსაწვევად. გერცენი ამაში რასაკვირველია, ბაკუნინს არ ეთანხმებოდა. მას თითქო ეგონა, რომ საზოგადო გარდაქმნა ფერჩატკებ გაუხდელად შეიძლება მომხდარიყო. მერმე და მერმედ ის კიდევ უფრო სპეტაკი გახდა რევოლუციის მხრივ, რამაც, ცოტა არ იყოს, გააცოცხა მის და ბაკუნინს შორის არსებული ურთიერთობა.

პოლონური მოძრაობა დროებით დამარცხდა და შეჩერდა. მაშინ ბაკუნინმა გადაიარა საერთაშორისო მოქმედების ნიდაგზე. შეეციოდან მობრუნების შემდეგ ცოტა ხანი კიდევ დაჰყო ლონდონში და შემდეგ წავიდა იტალიაში. ეს იყო 1864 წ.

საერთაშორისო კავშირი სოციალისტურ დემოკრატიისა.
(Alliance internationale de la Démocratie socialiste).

„ბაკუნინს ბევრი ნაკულუფიანება ჰქონდა, სწერს გერცენი, მაგრამ მისი ნაკულუფიანებანი წერილობანი იყენენ,

*) იხ. მისი ხსენებული ბროშურა გვ. 16. ჩვენ განვებ ვსარგებლობთ პოლონური კითხვის შესახებ არა ანარქისტი პოლონელის მოწოდებით, თორემ ისე შეგვეძლო სხვა მოწოდებისთვის მიგვემართა.

მათი მოსპობა შეუძლებელია ძალა-დაუტანებლად, რადგანაც პატარა გაფიცვის დროსაც არ იბრალეხს ხოლმე მუშებს კაპიტალიზმის დარაჯი სახელმწიფო და ტყვეებით ანადგურებს მათ რაზმებს, — როდესაც მუშათა კლასის დარწმუნდა ამაში მრავალი სისხლის მღვრელი დამარცხებით, — მაშინ შეიმუშავა მან ტაქტიკა, შესაფერი თავისი იდეალისა, დასანგრევ დაწესებულებათა ხასიათისა და მომავალ დაწესებულებათა ხასიათისა აგრეთვე. მან განსაზღვრა სოციალური ტრანსფორმაცია სრულიად რაციონალურად და ლოლიკურად მივიდა ძალ-დატანებითი რევოლუციის საქიროების დასკვნამდის.

მისი იდეალია — კომუნისმი და ანარქია. მისი საშუალება — ძალდატანებითი სოციალური რევოლუციაც. ეს სამი ცნება კი შეადგენს „ანარქიზმის“ ნიშანდობლივ ხასიათს.

ამაში ჩვენ სრულიად ვეთანხმებით მუშებს, და ჩვენც ვცდილობთ, კიდევ უფრო განვაფითაროთ იდეა სოციალური ტრანსფორმაციისა და სოციალური რევოლუციისა.

მაგრამ ჯერ ვიკითხოთ, ეთანხმებიან თუ არა ყოველივე ამას უკვე მოხსენებულ პარტიათა განსაზღვრანი სოციალური ტრანსფორმაციისა და რევოლუციისა, როგორია მათი ძირითადი შეცდომანი და თვით ლოლიკაც, რომელიც ვითომც ყოველთვის აკავშირებს მათ იდეალსა და მათ მიერ ამორჩეულ ბრძოლის საშუალებათ? მიუგოთ ჯერ 6 და 7 კითხვაზე და შემდეგ გადვიდეთ იმ კითხვაზე, თუ რა არის სოციალური რევოლუციაც, რა მომენტებისაგან შესდგება იგი და რას მოასწავებს იგი აღამიანთა ცხოვრების შეცვლის მხრივ?

Baton.

მაშინ როცა მისი კარგი ღირსებანი დიდნი იყენენ. განა დიდი საქმე არ არის ის. რომ სადაც უნდა მიეყვანა ის თავის ბედს, გაარჩევა რა ორ სამ დამახასიათებელ ნიშანს ახალ-გარემოისა, მაშინვე მიაკლვედა სარევოლუციო ძარღვს და შეუღებოდა მის განვითარებას, სანამ არ გახდოდა მას მწვეკე ცხოვრების კითხვა. იმ დროს ბაკუნინი (1864—1966) ამგვარად დაახასიათა გერცენმა: „მოქმედება ბაკუნინისა, უსაქმოზა, მადა და სხვა, უზარმაზარი ტანადობა, მუღმივი ოფლი, ერთი სიტყვით ყველაფერს მისას არა ჩვეულებრივი ხასიათი ჰქონდა, როგორც თითონ მას, თითონ ის კი ლომისებურ აქოჩილი ფაფარიანი დევგმირი იყო. 50 წლის ის კიდევ ისე მაროსიკის ნომადი სტუდენტი იყო, ისევ ისე უსახლ-კარო rue de Bourgogne-ის ბოლემი იყო: ხელისათვის უზრუნველი და არა მოყვარე ფულებისა. როცა ჰქონდა ანევედა, როცა არ ჰქონდა სესხულობდა მარჯვნივ და მარცხნივ, განურჩევლად, იმ გულწრფელობით, რომლითაც ბავშვები ართმევენ ფულს დედამას და არც კი ზრუნავენ დაბრუნებაზე. ამასთნავე ის ისეთივე გულწრფელობით თითონ აძლევდა ყველას თავის უკანასკნელ გროშებს, შეინახავდა რა ცოტას პაპაროსისა და ჩაისათვის.

მას ამგვარი ცხოვრება არ აწუხებდა მას. თავიც მოსწონდა იმით, რომ დიდებული მოხეტიალე და დიდებული უსახლ-კარო იყო. მასში იყო რაღაც ბავშური ყოველ სიბოროტეს მოკლებული და გულწრფელი; ეს აძლევდა მას მომხიბვლელ ხასიათს და უხალოვებდა მას ყველას, სუსტსა და ძლიერს, ხოლო უფროსნი მუხანებს კი აშორებდა მას. ამ კაცში იყო ნასახი უზარმაზარი მოქმედებისა, რომლის მოხიბვნი-

ორგანიზაცია ინტერნაციონალისა

იღებულ საქმე, რომელიც საერთაშორისო მუშათა საზოგადოებამ თავსიღო, რომ სრულიად და სამუდამოდ განათავისუფლოს მუშა და ხალხის შრომა ყველა მის ექსპლოატატორებისაგან—პატრონებისა, დაუმუშავებელ მასალის და საწარმოო იარაღის მპატრონეთა, ერთის სიტყვით, ყველა კაპიტალის წარმომადგენელთაგან, —წმინდა ეკონომიური საქმე არ არის; იმავე დროს და იმავე ხარისხით იგი ფილოსოფიური, სოციალური და ზნეობრივი საქმეა. აგრეთვე იგი ხდება პოლიტიკურ საქმედ, მხოლოდ იმ მხრით, რომ მოსპოს ყოველი პოლიტიკა სახელმწიფოს დამხობის საშუალებით.

ჩვენ არა გვგონია, იმის დამტკიცება დაგვიკირდეს, რომ უფრო განათლებულ ქვეყნების თანამედროვე პოლიტიკურ, იურიდიულ, რელიგიურ და სოციალურ ორგანიზაციების დროს მუშათა ეკონომიურად განთავსუფლება შეუძლებელი არ იყოს და რომ ამიტომ განთავისუფლების მისაღწევად და იმის მთლად განსახორციელებლად საჭიროა დავამოთ ყველა თანამედროვე დაწესებულებანი: სახელმწიფო, ეკლესია, იურიდიული ასპარეზი, უნივერსიტეტი, ადმინისტრაცია, არმია და პოლიცია, რომელიც სხვა არაფერია, გარდა პროლეტარიატის წინააღმდეგ უპარატესობით აღჭურვილთაგან აგებულ საპყრობილოებისა. და საკმაო როდია ყველა ესენი ერთ რომელსამე მხარეში დაეშობს; საჭიროა იმათი დამხობა ყოველს ქვეყანაში, რადგან თანამედროვე სახელმწიფოს და-არსებიდან მჭიდვებულ და მეთვრამეტე საუკუნეებში ყველა ამ დაწესებულებათა და ყოველ მხარეთა შორის არსებობს უფრო და უფრო ვრცელი საერთაშორისო კავშირები.

მაშასადამე, საერთაშორისო მუშათა საზოგადოებისაგან

ლებ. არც კი არსებობდა. დააყენეთ ის სადაც გინდათ, მაგრამ უკიდურეს შემარცხნებში კი, და ის წარიტაცებს მასსას და ხალხების სეგ-ბედსაც შესცლის *). როცა გერცენი ამ სტრიქონებსა სწერდა, მაშინ მას და ბაკუნინს შუა ურთიერთობა გაცივებული იყო. ამ ურთიერთობის გაცივება მოხდა პრინციპიალური სხვა და სხვაობის ზეგავლენით. გერცენი, როგორც ეს, ვაჭვით, სკეპტიკი შეიქნა რევოლიუციის მხრივ და ამას გარდა მის მოქმედებას, ცოტა არ იყოს, ლიბერალური გამოურკვეველობაც დაატყდა. ბაკუნინი ჰკიცხავდა მას ამ ოპორტუნუზიზმისა და გამოურკვეველობისათვის, მკაცრი კრიტიკულის თვლით უყურებდა მის გაუბედავობას პოლიტიკურ და სოციალურ კითხვებში, მის უზარო იმედს იმისა, რომ ალექსანდრე II დიდ რეფორმატრობას იყისრებსო. მაგრამ ამ მასსაზედ გულ გაცივებულ კაცის სიტყვებში, რომელსაც მან „პასკვილი“ უწოდა, ჩვენ ვპოვებთ იმ აზრს, რომ ბაკუნინი უზარ მზარდი მომქმედი და შემომქმედი ძალა იყო. ამას მისი იტალიაში მოქმედებაც ამტკიცებს. როცა ის 1864 წ. იტალიაში ჩავიდა, იქ არავითარი სოციალისტური მოძრაობა, არავითარი სოციალისტური ორგანიზაცია არ არსებობდა და თვით იტალიაც საშინელ მდგომარეობაში იყო, ყველა საზოგადოებრივი კლასებიგამოლაყებული, დაუძლურებული და სიცოცხლე დაკარგული იყო,

*) ადგილი ამოღებულია გერცენის *Посмерные статьи*-იდან. ეს ადგილი კიდევ ბაკუნინის სიცოცხლის დროს იქნა გამოკვეთებული და მან მას პასკვილი უწოდა. ჩვენც განვებ მოვიყვანეთ ის. ბაკუნინის საგინებლად დაწერილი დოკუმენტები კი მის აპოლოგიის ხასიათს იღებენ უნებლიეთ.

ნაკისრი საქმე სრული ლაკვიდაცია აწ არსებულ პოლიტიკურ, იურიდიულ, რელიგიურ და სოციალურ წეს-წყობილებათა და იმის მაგიერად ახალ ეკონომიურ, ფილოსოფიურ და სოციალურ ფორმის დაწესება. ასეთი გიგანტური საქმე არასოდეს არ შეიძლებოდა განხორციელებულიყო, რომ ინტერნაციონალს არა ჰქონდა ორი ერთნაირად ძლიერი და ერთი მეორის შემავსებელი ძალა: ერთია ძალა მუდამ მეტ და მეტ მოთხოვნათა, მასსათა ტანჯვისა და ეკონომიურ მოთხოვნილებათა; მეორე—ახალი სოციალური, ფილოსოფია, რეალისტური და სახალხო ფილოსოფია თეორეტიკურად მხროლდ ნამდვილ მეცნიერებაზე და მყარებული, ე. ი. ერთსა და იმავე დროს ექსპერიმენტალური და რაციონალური, რომელსაც არა აქვს სხვა საფუძველი, გარდა ადამიანურ პრინციპებისა—გამოსთქვას მასსათა დიდის ხნის მოთხოვნილებანი—პრინციპები თანასწორობისა, თავისუფლებისა და მთელის მსოფლიოს სოლიდარობისა.

ამ მოთხოვნილებებით იძულებულმა, ამ პრინციპებით გატაცებულმა ხალხმა უნდა გაიმარჯოს. იმისთვის უცხო არ არის ეს პრინციპები, ასე გასინჯეთ, ახალიც-კი არ არის იმისთვის იმ აზრით, რომ, როგორც ჩვენ უკვე ვსთქვით, ხალხი ყოველს დროს ინსტიქტიურად გულით ატარებდა ამ პრინციპებსა. ხალხს ყოველთვის სურდა განთავისუფლებულიყო ყოველ ჩაგვრისაგან! და რადგან იგი, მუშა, მსაზრდოებელია საზოგადოებისა, შემქნელია ცივილიზაციისა და ყოველისავე სიმდიდრისა,—იგი მონა, მონაზე უმონესი, რადგან არ შეუძლიან თავი გაინთავისუფლოს ისე, რომ თავისთან ერთად არ განთავისუფლოს მთელი ქვეყანა,—იგი ყოველთვის სცდილობდა ყველას განთავისუფლებას, ე. ი. მთელს მსოფლიოს თავისუფლებას. ხალხი გატაცებით ოცნებობდა

ისე რომ გვეგონებოდათ იტალიისათვის უკანასკნელად დაცემის დღე დამდგარაო. არც ერთი საზოგადოებრივი კლასი, გარდა მოსწავლე და საზოგადოთ ახალ-გაზღობისა, არ მიაჩნდათ ცოცხალ მომქმედ ჯღემენტად. თვით მუშა ხალხი „იმ. შილისაგან ისე გაქვირებული იყო, რომ ის თუ ასდგებოდა და წელში გაიმართებოდა არავის ეგონა. ერთად ერთი მოძრაობა, რომელიც აქ არსებობდა ამ ხანად, ეს ნაციონალური მოძრაობა იყო, რომელსაც სათავეში გარიბალდი და მაძინი ედგა. ბაკუნინმა იმ ინსტინქტის მეოხებით, რომელიც მას შემლებას აძლევდა ყოველ მიდამოში აღმოეჩინა სარევოლიუციო ძარღვი, სწორედ გაქვირებულ, დაბეზავებულ და მიძინებულ მაშვრალს ხალხს მიმართა, იმ მაშვრალ ხალხს, რომლის იმედით არავის ღრ ჰქონდა. ეს მაშვრალი ხალხი იცნა მან ერთად ერთ ძალად, რომელსაც შეეძლო იტალიის ცხოვრების განახლება. მხოლოდ ამ ხალხის გაღვივება იყო საჭირო. მაგრამ ამ ხალხისთვის, რომელიც ამდენ ხანს პოლიტიკურ და რელიგიურ ცრუმ-რწმუნეობის მეოხებითა უგუნურებისა და არარაობის წყვედიდში იყო ჩაფლული, საჭირო იყო არა ძველი ნახევრად მისტიკური, ნახევრად რელიგიური, ქადაგება და იდეალი, არამედ სრულიად ახალ გზაზე გამოსვლა. ეს ახალი გზა იყო სარევოლიუციო სოციალიზმისა. მხოლოდ მას, მხოლოდ ამ ხალხის მისწრაფებათა სინტეზს შეეძლო გაეღვივებია მიძინებულ ხალხში ცხოვრების სურვილი, დაეყენებია შემოქმედების ასპარეზზე. მაგრამ ამნაირად კითხვის დაყენება, და (სწორედ ამ ნაირად კითხვის დაყენება იყო საჭირო),—და ამნაირად დააყენა ის ბაკუნინმა,—ძნელი იყო ორის მხრით. ერთი იმისათვის, რომ ამგვარად კითხვის დაყენება მაძინის წინააღ-

თანასწორობაზე, ამ თავისუფლებისთვის აუცილებელ პარობებზე: და, უბედური, ცალ-ცალკეობით მუდამ დაჩაგრული, ყოველთვის თავის ხსნას სოლიდარობაში ეძებდა. საურთიერთო ბედნიერებას აქამდე არ იცნობდნენ, ან, ყოველ შემთხვევაში, ცოტად იცნობდნენ; თუ ბედნიერი ხარ, ეს იმას ნიშნავს, რომ ეგოისტი ხარ, სხვის შრომით ცხოვრობ, სხვას იმონებ და ტყავს აძრობ, ამიტომაც მხოლოდ უბედურებში; მაშასადამე სახალხო მასებმა იცოდნენ ძიობა.

ამგვარად, სოციალური მეცნიერება, რომელიც ზნეობრივი დოქტრინა, მხოლოდ ანვითარებს და ეთიკობილიებს ხალხის ინსტიტუტებს. მაგრამ ამ ინსტიტუტს და ამ მეცნიერებას შორის მანინ არსებობს უფსკრული, რომელიც უნდა შეივსოს. მარტო ერთად ერთი ნამდვილი ინსტიტუტი რომ კვმარდეს ხალხთა განსათავისუფლებად, იგი დიდს ხნიდან თავისუფალი იქნებოდა. ამ ინსტიტუტებმა ხელი ვერ შეუწალეს მასებს მთელის მისის სამწუხარო და ტრაგიკულ ისტორიის განმავლობაში განუწყვეტელ მსვერპლად გამხდარიყვნენ სხვა და სხვა რელიგიოზურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ აბსურდებისა.

მართალია მძიმე ტანჯვა, რომელიც მასებმა გამოსცადეს, მათთვის მთლად დაკარგული არ იყო. ამ ტანჯვამ ხალხში თითქო რაღაც ისტორიული შეგნება დასტოვა, შექმნა თითქოს პრაქტიკული, გადმოცემაზე დამყარებული მეცნიერება, რომელიც ხშირად თეორიულ მეცნიერების მაგიერობას უწყევს მას. ასე, მაგალითად, შეიძლება ესა და რწმუნებული იყოს კაცი, რომ ვერც ერთ დასავლეთ-ევროპის ხალხს ვერ გაიტაცებს ვინმე რელიგიოზური შარლატანი, ვერც ახალი მესისა, ვერც ვინმე პოლიტიკური გაიძვერა. ასევე დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ეკონომიკურ და სოციალურ

მდგე აჯანყებას ნიშნავდა და მეორედ იმისათვის, რომ ამანირი მოქმედებისათვის იტალიაში მაშინ თითქმის სრულიად არ არსებობდნენ საჭირო ელემენტები. ბაკუნინი არ შეუშინდა არც ერთს, არც მეორე დაბრკოლებას. ბაკუნინი, თვით მის მოსიხლვე მტერთა სიტყვითაც კი, შესანიშნავი ავტორიტარი და ორგანიზატორი იყო, ამისათვის მან მალე მოიხვეჭა დიდი გავლენა იტალიაში. ის შეეხო ჯერ მაძინის „პოლიტიკურ თეოლოგიას“*. ამ პოლიტიკურ თეოლოგიის დამახასიათებელი ნიშანი ის იყო, რომ მის გულღვიძლად ორი ფრაქცია, ორი განყენებული იყო გამხდარი: ღმერთი და ხალხი. ბაკუნინის ანტი-თეოლოგიური ფილოსოფიის გამოარკვევას, რომელსაც დღესაც დიდი სოციალოგიური მნიშვნელობა აქვს, ჩვენ აქ ვერ შეუდგებით, რადგან ამისათვის ერთი წიგნი მეტი არ იქნება. ვიტყვით მხოლოდ, რომ მაძინის თეოლოგიას ბაკუნინმა წინ დაუყენა ანტი-თეოლოგია, სრული უარყოფილეთაგან. მან სიმძლავრით, რომელიც დღემდის არავის წაუქარბებია, გამოარკვია საჭიროება რელიგიური მონობის დარღვევისა და სოციალურ მეცნიერებებიდან, ისე როგორც საზოგადოთ მეცნიერებიდან და ფილოსოფიიდან დღეთების სრული განდევნისა. ერთი სიტყვით, მაძინის რელიგიურ მისტიციზმს მან დაუპირდაპირა გაბედულად გამოთქმული მატერიალისტური მსოფლმხედველობა. რაც შეეხება მეორე ფრაქციას მაძინისას—ხალხს, ბაკუნინმა აღნიშნა, რომ მაძინის სისტემაში ხალხი ის ნამდვილი წყალვებული და ჯვარცმული, მიტოვებული და დაჩაგრული ხალხი კი არ არის, რომელსაც უთვალავი რელიგიური მოთხოვნილება აქვს, არამედ მასალა, რომელიც იტალიის სახელმწიფოს სიძლიერის ქვაკუთხედით უნდა გახდეს. ერთი სიტყვით ბაკუნინის ამდროინდელი მოქმედება და პროპაგანდა მომასწავებელი და წინასწარმეტყველი იყო წინდა პოლიტიკური და ნაციონალური კონსერვა-

*) ამ სათაურით: La theologie politique de Madzini მან შემდეგ მთელი წიგნი გამოაქვეყნა.

რევილიუციათა მოთხოვნილებას ძლიერად გრძობენ ევროპის მასებს: რომ სახალხო ინსტიტუტს ასე ცხადია, ღრმათა და გაბედულად არ ეჩინა თავი ამ მხრით, ევრაქითარი სოციალისტი ქვეყანაზე, თუნდაც უდიდებულესი გენიოსიც ყოფილიყო, ვერ შესძლებდა მასის გამოღვიძებას.

ხალხი მზად არას, იგი ბევრი იტანჯა და, —შემაჯერესი, — იწყებს იმის შეგნებას, რომ სრულიადც ვალდებული არაა იტანჯოს. მოპბეზრდა მუდამ ცას მიაპყრას თვალეზი და მეტად აღარა სურს ითმინოს. ყოვლის პროპაგანდას გაუწყველად მასსა სოციალისტებება; ამის მაჩვენებელია ღრმა თანაგრძნობა, რომელიც პარიზის კომუნამ მოიპოვა ყოველმხრის პროლეტარიატათაგან. მაგრამ მასები—ძალაა, ან არსებითი ექვემდებარება მინც ყოველ ძალათა. მაშ რა უშლის მას დაამხოს თავიანთ სახიზლარი საზოგადოებრაკი წყაწყუპილენა?—ამათ აკლიათ ორი რამ: ორგანიზაცია და მეცნიერება, ორი რამ ისეთი, რაც შეადგენს და ყოველთვის შეადგენდა მთავრობის ძალას.

***

ამრიგად, ყოვლის უშინარეს საჭიროა ორგანიზაცია, რომელიც შეუძლებელია მეცნიერების დაუხმარებლად მოეწყოს. სამხედრო ორგანიზაციის მეოხებით, ათას შეიარაღებულ კაცისაგან შემდგარ ბატალიონს შეუძლია შიშის ხარი დასცეს, და სცემს კიდეცა, მილიონ ხალხის ბრბოს, ასევე შეიარაღებულს, მაგრამ შეუკავშირებელს. ბიუროკრატიული ორგანიზაცია რომაა, —სახელმწიფოს რამდენიმე ასი ათას ჩინოვნიკის მეოხებით დამორჩილებული ჰყავს უზმრ-მზხარი ქვეყნები. მაშასადამე, რომ შექმნა ისეთი სახალხო ძალა, რომელიც გასრესს სამხედრო და სამოქალაქო ძალას სახელმწიფოსას, ამისთვის საჭიროა შეაკავშირო პროლეტარიატი, რა-

ციების ხანის დასრულების და მის მაგიერ ახალი ხანის, სოციალურ რევილიუციის მომამზადებელ. ხანის დადგომისა. ამასთანავე ბაკუნინის მოქმედება მოასწავებდა იტალიაში საქრისტიათა-სანტიმენტალურ სოციალიზმის დაზოხას და ათეისტურ-კომუნისტურ რეალიზმის დასაწყის ისტორიასში. ამ აზრებისა და ამ აზრებზე დამყარებულ მოქმედების გამოხატელობად გახდა იმევე წელს (1864 წ.) ბაკუნინის-მიერ დაარსებული „საერთაშორისო კავშირი სოციალისტურ დემოკრატიისა“, რომელსაც სრულიად სამართლიანად სთვლიდა „საერთაშორისო მუშათა ამხანაგობის“ წინამორბედით. ამ ორგანიზაციამ პროგრამის სათავეში დააყენა ათეიზმი, ალბად იმისათვის, რომ შეესუსტებია მაძინის პოლიტიკურ თეოლოგიის ცუდი გავლენა, უარყოფა ავტორიტეტისა და მთავრობისა. გაუქმება კანონებისა და შემოღება კოლექტივიზმისა.

ამ პროგრამით შრომა უნდა იყოს საძირკველი საზოგადოებრივ ორგანიზაციისა, რომელიც უნდა აღმოცენდეს კავშირათა ნებაყოფლობითი ფედერაციით. დასთესა რა უზვიად სოციალისტური აზრები ერთ ადგილზე და დაარსა-რა ამ აზრების პოლიტიკურად გამოხატველი ორგანიზაცია, მეგრძოლი ორგანო, მან გადირა მეორე ქალაქი (უმალ ფლორენციაში იყო)—ენაოლში, სადაც იმავე აზრების ნიადაგზე და იმევე პროგრამით დაარსა ორგანიზაცია: „საერთაშორისო ძიობა“. შემდეგ რაკი იტალიაში პროპაგანდა და ორგანიზაციამ ფეხი მოიკადა, რაკი ამ ორგანიზაციებს გაუჩნდნენ ბლომად მომხრენი და მომუშავენი, რაკი ერთი სიტყვით სოციალისტური მოძრაობა დამყარდა და განვითარების გზაზე დაადგა იტალიაში, ბაკუნინმა შესაძლოა ნახა იტალიის დატოვება და გადმოესახლა შვეიცარიაში 1867 წ.

აი ამ კაცზე ამბობდა შტრინანობით, მეგლომანიით და ბრბავებული მარქსი, რომ იქ ბაკუნინი არაფერს აკეთებდა. საწყალი! ეგონა, რომ ბაკუნინის მოქმედება დაიძალბოდა და ყველაფერს მე მომამწერნო. შეგჩერდეთ აქ ცოტა.

საც შერება კიდევცა საერთაშორისო მუშათა საზოგადოება. იმ დღეს, როცა იგი მოედება ნახეარს, მესამედს, მეოთხედს ანა და მეორედ ნაწილს გეროპის პროლეტარიატისას, სახელ-მწიფო, ან უკეთ, სახელმწიფონი ველარ იარსებებენ. ინტერ-ნაციონალის ორგანიზაცია, რომელსაც მიზნადა აქვს არა ახალ სახელმწიფოთა შექმნა, რამედ ყოველ ბატონოღის ძირიან ფესვიანად ამოვლება, აჩსებითად უნდა განსხვავებოდეს სახელმწიფო ორგანიზაციისაგან. რამდენად უკანასკნელი ხელოვნური, ნაძალადეგია, დამყარებელია უფლების პრინციპზე, უცხო და მტრულად განწყობილია ხალხის ინსტიტუტებისა და ინტერესების ბუნებრივ განვითარებასთან, იმდენად ინტერვაციონალის ორგანიზაცია უნდა იყოს თავისუფალი, ბუნებრივი, ყოველ საქმეში უნდა ეთანხმებოდეს ამ ინტერესებსა და ინსტიტუტებს.

მაგრამ რაა ეს ბუნებრივი ორგანიზაცია მასათა?

ორგანიზაცია, რომელიც იმათ ყოველდღიურ ცხოვრებასაგან გაპომდინარეობს, დაფუძნებული სხვა და სხვა გვარ შრომაზე, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, — ორგანიზაციაა ხელობის მიხედვით. იმ წიმიდან, როცა წარმოების ყოველი დარგი ინტერნაციონალს წარმოადგენს, აგრეთვე მიწათმოქმედების შრომა, სახალხო მასათა ორგანიზაცია დასრულებული იქნება.

შეუძლიანთ გვიპასუხონ, რომ ამ ინტერნაციონალის ორგანიზაციის გავლენას შედეგად მოჰყვება ძველის მთავრობის ნაცვლად ახალი მთავრობაო. მაგრამ ეს ღრვა შეცდომა იქნება. ინტერნაციონალის ორგანიზაცია ყოველთვის გასხვავდება ყველა მთავრობებისა და სახელმწიფოების ორგანიზაციისაგან. იმის უმთავრესი ხასიათი იმაში მდგომარეობს, რომ იგი მასსაზე მხოლოდ ჩაგონებითა და ძალდაუტანებლად მოქმედებს. სახელმწიფოს ძლიერებასა და ინტერნაციონალს შუა ისეთივე განსხვავებაა, როგორც არსებობს ოფიციალურ სახელმწიფო მოღვაწეობასა და რომელიმე კლუბის უბრალო მოქმედებას შორის. ინტერნაციონალს არა აქვს და არასოდესაც არ ექმნება სხვა ძალა, გარდა ჩაგონების დიდებულ ძალისა, და ყოველთვის დარჩება მასსებზე ცალკე პირთაგან ბუნებრივ ზედგავლენის ორგანიზაციად (ზედგავლენისა ჩაგონების გზით). სახელმწიფო და ყველა სახელმწიფო დაწესებულებანი-კი: ეკლესია, უნივერსიტეტი, იურიდიული ასპარეზი, ბიუროკრატია, საფინანსო სისტემა, პოლიცია და არმია, შეძლების და ევარად, არ იფიქრებს ქვეშევრდომთა აზრისა და ნების გახრწნას და თხოულობს იმათგან პასიურ მორჩილებას, ხშირად სრულებით მიუხედავთ მათი აზრისა და ნების წინააღმდეგობისა; და ყველა ამას ჩადის ზომიერად, ყოველთვის დიდის ამბით, როგორც ეს კონონისგან დაღატურებულია.

სახელმწიფო, მხოლოდ მასის დამორჩილების მაძიებელი, — ს' ვაფორივ არ-კი შეიძლება იყოს — იწვევს მასსებს დასამორჩილებლად. ინტერნაციონალი, მხოლოდ მასსების განთავისუფლების მოსურნე, იწვევს ამ მასსებს ასაჯანყებლად. მაგრამ რათა ეს აჯანყება შეიქმნეს ძლიერი და დამამზობელი სახელმწიფოს ბატონობისა და უპირატესობა მიიჩქებულ კლასსებსა, ინტერნაციონალი უნდა მოეწყოს: ამისთვის იგი იხმარს მხოლოდ ორ საშუალებას, რომელიც თუმცა ყოველთვის ლეგალური არ არის, — ლეგალურობა, ყოველ ქვეყანაში, უმეტეს შემთხვევაში მხოლოდ იურიდიული მონათვლაა პრივილეგიის, — ე. ი. უსამართლობისა, — მაგრამ ადამიანის უფლების მიხედვით, ორივეს ერთგვარად კანონიერს. ეს ორი საშუალება,

როგორც უკვე ვთქვით, — არის პროპაგანდა იდეისა და ორგანიზაცია ინტერნაციონალის წევრთა მასსებზე ბუნებრივ ზედსამოქმედოთ. იმას, ვინც იმის მტკიცებას დაგეწყებდა, რომ ამგვარი მოქმედებაც ინტერნაციონალისა მასსათა თავისუფლების შეზღუდვაა, ჩვენ ვუპასუებთ, რომ იგი ან სოფისტია ან ბრყევი. მით უარესი მათთვის, რომელთაც იმდენათაც არ იციან ბუნებრივი და სოციალური კანონი ადამიანთა სოლიდარობისა, რომ სრულიად ერთი მეორისგან დამოუკიდებლობას ცალკე პარისა და მასსებისას შესაძლებელათა და სასურველად სთვლიან.

თუ ეს გსურს, ჩანს ისიც გსურს, რომ საზოგადოება გაქპრეს, რადგან მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრება სხვა არაფერია, თუ არ განუწყვეტელი დამოუკიდებულება ერთმანეთთან კერძო პირთა და მასსათა. ყოველი ადამიანი, თვით უკვიანესიც-კი, უძლიერესი და განსაკუთრებით ქვეიანი და ძლიერი, თავის ცხოვრების ყოველს წამში ერთსა და იმავე დროს არის მჭარმოებელი და ნაწარმოები. თვითონ თავისუფლუბა ყოველის ადამიანისა არის გამოძიება, — უნდა ახლად წარმოშობილი, — მასსათა გველენისა, ფიზიკურ, გონებრივ და ზნეობრივსა, რომელსაც იგი ექვემდებარება თავის წარისა და ახლო მკოფ ადამიანთა მხრით, დი რაწველშიაც იგი იშობება, ცხოვრობს და კვდება. სურვილი იმისა, რომ თავიდან აიცილო ეს გავლენა რაღაც უქალღეს ლეთაებრივის თავისუფლების გულისთვის, თავის კმაყოფილებისა და მხოლოდ ეგოისტურ-თავმოყვარეობისათვის, იმას ნიშნავს რომ შენის თავის მოსპობას ესწრაფვოდეს; სხვაზე გავლენის უარის ყოფა ნიშნავს იმას, რომ უარპყათ თქვენივე აქტი, ასე გასინჯეთ უარპყათ თქვენივე აზრი და გრძობა, — ე. ი. მაინც ესწრაფოდეთ თქვენის თავის მოსპობას. ეს სახელ განთქმული დამოუკიდებლობა, ასე ნაქებნადიდები იდეალისტებისაგანა და მეტაფიზიკებისაგან, ამასთაწ პირადი თავისუფლება ამ აზრით გაგებული, — ეს არყოფნა!

როგორც ბუნება, ისე ადამიანთა საზოგადოება, რომელიც სხვა არაფერია, გარდა იმე ბუნებისა, — ყველაფერი, რაც ცხოვრობს, — ცხოვრობს მხოლოდ იმ უცილებელ პირობით, რომ გაბედულად ერეოდეს სხვის ცხოვრებაში. მოსპობა ამ საურთერთო გავლენისა სიკვდილი იქნებოდა. მასის თავისუფლებას რომ ვთხოულობთ, ჩვენ სრულიდაც განზრახვა არა გვაქვს გავაუქმოთ ბუნებრივი გავლენა, რომელსაც ისინი ექვემდებარებიან ცალკე პირთა და ჯგუფთა მხრით. ყველაფერი, რაც ჩვენა გესურს, ეს არის გაუქმება ხელოვნურ, ლეგალურ გავლენისა, გუქმება გავლენის უპირატესობისა.

ეკლესია და სახელმწიფო რომ კერძო დაწესებულებანი იყვნენ, ჩვენ უეჭველია, მაშინაც იმათი წინააღმდეგი ვიქნებოდით. მაგრამ ჩვენ ვიბრძვით იმათ წინააღმდეგ იმიტომ, რომ თუმცა ესენი კერძო დაწესებულებანი-კი არიან იმ აზრით, რომ ემსახურებიან მხოლოდ დაწინაურებულ კლასების ინტერესებს, მაინც ამ საქმისთვის კოლექტიურად შეკავშირებულ მასსათა ძალით სარგებლობენ, რომ ძალად მოახვიონ თავზე იმათ თავიანთი ბატონობა.

ინტერნაციონალს რომ სახელმწიფოდ ქვეყა შეეცლოს, დღევანდელ იმის დარწმუნებულ და თავგადადებულ მომხრეთაგან იმისავე საშინელ მტრად ვ'ქვეოდით. მაგრამ საქმეცის არის, რომ ინტერნაციონალს არ შეუძლიან სახელმწიფოს ყაღბში ჩამოისხას; არ შეუძლიან ჯერ მარტო იმერტომ, რომ როგორც იმისი წოდებაც გვაჩვენებს, იგი სპობს ყოველ საზღვარს. სახელმწიფო კი უსაზღვროდ წარმოუდგენელია.

შეუძლებლობა მთელის მსოფლიოს სახელმწიფოს შექმნისა,

რასაც მხედარი ხალხი და ქვეყნის უწყალო დესპოტები ოცნებობდნენ, ისტორიულად დამტკიცებულია. სიტყვა სახელმწიფოს თქმის დროს ყოველთვის უნდა იგულისხმოდეს რამდენიმე სახელმწიფო, — მხავგრელ და ქქსლოატატორებისა თავის მპპერის შინაგან ცხზვრებაში; და ცოტად თუ ბევრად მტრულად მფლოზბელ თავის მოსაზღვრე ადგილისა. სახელმწიფო შეიცავს ადამიანობის უარყოფას. მსოფლიო სახელმწიფო, ან ხალხური სახელმწიფო, როგორც გერმანელი კომმუნისტები ამბობენ, შეიძლება ნიშნავდეს მხოლოდ ერთს: სახელმწიფოს ნოსპობას: მუშათა ხაერთაშორისო საზოგადოებას არავითარი აზრი არ ექნებოდა, რომ ის სახელმწიფოს მოსპობას არ ესწრაფვოდეს: იგი სახალხო მასსებს მხოლოდ ამის. დასამზობად აწყობს:

მაგრამ როგორ მოაწყობს ამას? იგი ქვემოდან ზემოდ კი არ მოაწყობს მას, სხვა და სხვა საზოგადოების შეერთებით, — სახალხო სხვა და სხვა გვარ შრომის ნაყოფის ხელოვნური ერთობით და წეს-რიგით, როგორც ამას შერება სახელმწიფო: არამედ ქვემოდან ზემოდ, რადგან მიზნად აიღებს მასსათა სოციალურ მდგომარეობას და მისწრაფებას და ხელს შეუწყობს იმათ შეერთებას მათის მდგომარეობისა და ხელობის სხვა და სხვაობის მიხედვით.

***

მაგრამ რათა ამგვარად, ქვემოდან ზემოდ მოწყობილი ინტერნაციონალი შეიქმნას ნამდვილ, სეროზულ ძალად, აუცილებლად საჭიროა რომ იმის სექციის ყოველი წევრი უფრო მეტად განმსქვალულ იყოს იმის პრინციპებით, ვიდრე ეხლათ. მხოლოდ იმ პირობებში შესძლებს იგი ნამდვილად შესარულოს მოვალეობა პროპაგანდისტისა და მოციქულისა მყუდროების დროს, შესარულოს როლი ქეშპარტ რევოლიუციონერისა ბრძოლათა დროს.

ინტერნაციონალის პრინციპებზე ლაპარაკის დროს ჩვენ სახეში გვაქვს ის პრინციპები, რომელნიც ჩვენის სტატუტის საერთო ნაწილში შედიან, და რომელნიც მიღებულ იქნა ენევის კონგრესზე. ესენი ისე რიცხვ-მიტონენი არიან, რომ ჩვენ ნება-რთვას ვთხოვთ მკითხველს, რომ აქ მოვიყვანოთ ისინი:

1. მუშათა განთავისუფლება თვით მუშათა საქმე უნდა იყოს.
2. მუშათა მეცადინეობა თავისუფლების მოსაპოვებლად ახალ პრივილეგიათა შექმნისაკენ კი არ უნდა იყოს მიმართული, არამედ უნდა დამყარდეს ყველასათვის (დედამიწაზე მცხოვრებ ადამიანთათვის) სხვა და სხვა უფლება-მოვალეობანი და მოისპოს ყოველგვარი კლასობრივი ბატონობა;
3. ეკონომიუფი მორჩილება მუშათა დაუმუშავებელ მადლისა და ხელსაწყო იარაღის მებატონეთაგან სათაგვა ყოველ გვარ მონობისა, ზნეობრივად, გონებრივად და პოლიტიკურად.
4. აპიტომ, მუშათა ეკონომიუფი განთავისუფლება დიადი საქმეა, რომელსაც უნდა ექვემდებარებოდეს ყოველი პოლიტიკური მოძრაობა, როგორც უბრალო საშუალება;
5. მუშათა განთავისუფლება წმინდა ადგილობრივი ან ნაციონალური მოთხოვნისაგან რიდა; ეს მოთხოვნისაგან ყველა განათლებულ ქვეყნისა, რადგან ამის გადაწყვეტა აუცილებლად დამოკიდებულია იმათ თეორეტიულ და პრაქტიკულ დახმარებაზე;
6. ინტერნაციონალი და იმისი ყველა წევრი აღიარებენ, რომ ქეშპარტება, სიმართლე და ზნეობა საფუძვლად უნდა ედოს ყველა ადამიანთან იმის დამოკიდებულებას განურჩევლად კანის ფერისა, სარწმუნოებისა და ეროვნებისა.

7. დასასრულ ინტერნაციონალი მოვალეობად სთვლის მოითხოვოს ადამიანისა და მოქალაქის უფლებანი არა თუ მარტო ინტერნაციონალის წევრთა, არამედ ყველა იმათათვის; ცინც თავის მოვალეობას ასრულებს. — არ არის მოვალეობა უუფლებოდ და არ არის უფლება უმოვალეობოდ!

***

ახლა ჩვენ ვიცით, რას შეიცავს ეს ამდენად უბრალო, და სამართლიანი პროგრამა, ასე მოკრძალებით გამომთქმელო უაღრეს კანონიერებისა, პროლეტარიატის უფრო ადამიანურ მოთხოვნისაგან, სწორედ იმიტომ, რომ ეს მხოლოდ ადამიანური პროგრამაა; — იგი შეიცავს ყველა ჩანასახს დიდებულ სოციალურ რევოლიუციისას, დაშობას ყველა იმისას, რაც არის, და ახალ ცხოვრების შექმნას.

აი, რა უნდა იყოს ეს ახსნილი და ინტერნაციონალის ყველა წევრისათვის ნათლად გარკვეული.

ამ პროგრამას თან მოაქვს ახალი მეცნიერება, ახალი სოციალური ფილოსოფია, რომელმაც უწინდელ რელიგიის ადგილი უნდა დაიკავოს, და ახალ პოლიტიკას, პოლიტიკას ინტერნაციონალურს, ვიქაროთ შევნიშნოთ, როგორც ამკვარს, სგნად უნდა ჰქონდეს ყველა სახელმწიფოთა დამზობა, რომ ინტერნაციონალის წევრებმა სინდისიერად შესარულონ ორგვარი მოვალეობა პროპაგანდისტისა და რევოლიუციონერისა. საჭიროა ყოველი მათგანი, რომ დენადაც კი შეუძლია, თვითონ გაიმსქვალოს ამ მეცნიერებით, ამ ფილოსოფიით, ამ პოლიტიკით საკმაო არ არის იკოლე და სთქვა, რომ ამით სურთ კონომიურად განთავისუფლება მუშისა, სრული სარგებლობა ყველასთვის თავის ნაყოფით, მოსპობა კლასთა და პოლიტიკურ მონობისა, სრული განხორციელება ადამიანის უფლებისა და სრული თანასწორობა უფლებათა და მოვალეობათა, ერთის სიტყვით ადამიანთა შორის ძმობის განხორციელება. ყველა ეს ექვე არ არის, ძალიან კარგია და სამართლიანიც, მაგრამ თუ ინტერნაციონალის წევრნი ამ დიდებულ ქეშპარტებას ლებულობენ ისე, რომ არ უყვირდებიან იმის არსებას, არ დაუფიქრდებიან იმის მნიშვნელობის სიღრმეს, და თუ კმაყოფილნი იქნებიან ამის მუდმივ განმეორებით ამ ფორმეში, უკანასკნელთ მოკლე დროს განმავლობაში უბრალო, უნაყოფო სიტყვათა და საერთოდ გაუგებრად ქცევა მოეღისთ.

მაგრამ, გვეუბნებიან ჩვენ, ყველა მუშებს, მაშინაც კი, როცა ისინი ინტერნაციონალის წევრები არიან, არ შეუძლიანთ მეცნიერად გახდომა: და განა არა კმარა, ინტერნაციონალში იყოს ისეთი ჯგუფი, რომელიც, რამდენადაც კი ეს ჩვენს დროში შესაძლებელია, ზედმიწევნით მკოლნე იყოს მეცნიერებისა, ფილოსოფიისა და სოციალიზმის პოლიტიკისა, რომ უმეტესობას, მასსას, ინტერნაციონალთან შეერთებულს, ნდობით მორჩილს იმის მმართველობისა და „მშურ დარიგებისას“ (სტილი გამეტასია, იაკობინელ-დიქტატორის უპირატესობისა), არ შეეჭლოს იმ გზიდან გადახვევა რომელსაც საბოლოო განთავისუფლებამდე მიჰყავს პროლეტარიატი — აი მსჯელობა, რომელიც ჩვენ საკმაოდ ხშირად გვემისი და როგორც ჩემად ვრცელდება, ხმაჰლთა გამოსათქმელად კი არ შესწევსთ არც საკმაო გულწრფელობა და არც საკმაო გამბედაობა. ეს აზრი, ინტერნაციონალში უფროსობისა, შემკულია ყოველგვარ ცოტად თუ ბევრად მოხერხებულისა და დემაგოგურის კომპლიმენტებით დიდებულ ხალხის ძლიერებისა და სიბრძნის მიმართ. ჩვენ ყოველთვის თავამოდებით ვიბრძოდით იმის წინააღმდეგ იმიტომ, რომ ჩვენ დარწმუნებულნი

ვართ, თუ მუშათა საერთაშორისო საზოგადოება ორ ჯგუფად იქნა გაყოფილი: ერთი, რომელშიც დიდი უმრავლესობა იქნება და შესდგება წევრთაგან, რომელთა მთელი მეცნიერება მხოლოდ ბრმა რწმენა იქნება თავის წინამძღვრების თეორიულ და პრაქტიკულ სიბრძნისა; ხოლო მეორე, რომელიც რამდენიმე ათეულ მმართველთაგან იქნება შემდგარი, — ეს დაწესებულება, რომელმაც კაცობრიობა უნდა გაათავისუფლოს, რამდენადმე თვითვე იქცევა ოლიგარხიულ სახელმწიფოდ, — ყველა სახელმწიფოზე უარეს სახელმწიფოდ. ეს შორს გამკვერტი, შეგნებული და დახელოვებული უმცირესობა, რომელიც თავის თავზე მიიღებს ყოველ პასუხის მგებლობასა და უფლებას მთავრობისას, მით უმეტეს თვითმპყრობელისას, რომ იმის დესპოტიზმი მზრუნველობით იფარება ხალხის ნებისა და გადაწყვეტილების მართებულობისა და პატივისცემის საფარველ ქვეშ, — იმ ნებისა და გადაწყვეტილებისა, რომელსაც თვით იგი უკარნახებს, ვითომ როგორც ხალხის ნება-სურვილს, ეს უმცირესობა, ვაშობთ ჩვენ, დემოკრატია აუცილებლობასა და თავის პრივილეგიურ მდგომარეობის პირობებს, დაქვემდებარება მთავრობის საზოგადო სეპტელს, თანდათანობით სულ უფრო და უფრო განმტკიცდება დესპოტიურად, მივიღ და რეაქციონურად. მუშათა საერთაშორისო საზოგადოება მხოლოდ მაშინ შეიქნება კაცობრიობის განმათავისუფლებელ იარაღად, როდესაც უწინარეს ყოვლისა თავის თავს გაინთავისუფლებს; განთავისუფლებით კი მაშინ განთავისუფლებდა, როდესაც თავს დაანებებს ორად გაყოფას: უმეტესობა ბრმა იარაღი და უმცირესობა სწავლულ მემანქანეთა, — როცა მხოლოდ ყოველი იმისი წევრი სრულად შეიგნებს მეცნიერებას, ფილოსოფიას და სოციალიზმის პოლიტიკას.

მ. ბაკუნინი.

კ ო რ ე ს ო დ ე ნ ი კ ი ა.

ქალაქი სიღნაღი. მეც სამი საათით ყოფნა მომიხდა სიღნაღის საზინში. შარშან წლის უკანასკნელ თვეებში, უოკედ მხრინდან დაწყო დენა ხალხმა და მაწყდა სიღნაღის ხაზინას ფულის გამოსატანად, ვისაც ერთთარი შური ჰქონდა შვიდდღისათვის შესახული. მეცა მქონდა ვადმონილი ერთ ქალაქიდან ათადე თუმანი ფული, გავწე მეც ჩემი წვდილის მისაღებად. იმიტომ კი არა, ვითომ შემშინებოდას ფულის დაგატყვის, არ მიჭირდა სავითო თუმანი. მე ჯერ არ შენახა სიღნაღის ხაზინა, იქაც ერთი ჩემი სამხანაგარი კაცი მისა სხანდურაშვილი შეგულებოდა და იმის სახე უფრო მისიდა. დახს, კითხვის-კითხვით ვიპოვე ხაზინა. ხაზინის ქუჩის კარებში ერთი დიდ-ბილა და მოსულელი კაცი დამხვდა შეარადებული სმალ რეოლოგით. „რა გინდა მისილო, შენც ფულისთვის მოხვედ?“ დრეკით და რაღაც ნაირ თქლათქლუფით შემიკითხა. გავთნილი მქონდა რომ ხაზინაში ფულს ადარსდებოდა და დასძღვენ ხალხსო, რაზედაც ამ კაცის შეკითხვამ უფრო ეჭვი დაამთავრა. არა მისა მინდა, მისა სხანდურაშვილი. — მისა ვალაისა მიზის, მოდი ვაწევო. — რას ამბობ კაცო, ვალაისა რასა ჰქვანს, რატო სწორეთ არ შელაზარაკები. — ხა, ხა, ხა, ვადსიხათა და ვადმოვარა დადი ეშუები, მე ვითეძრე სწორედ სულელსა წაფაქედი შეთქი და შევიწიე შიგნით, მარამ ვადამელობა წინ ამ სატუეებით, სადა — მისევალი? შენი სახლი ხომ არა გგონიაო. შევედა, მეტი რა ჯანია, მე გავთნილო მაქვს, „სულელთან სულელი უნდა იყო, ბრძენთან ბრძენი“ — და მეც დავიწეე მისიგირ დრეკა სიცილი, შემომხედა, და რა დამინახა, მეც მასი ჭკვისა ვარ, გამთარულდა და მოჭევა თქლათქლუფით. წამოყვანა მისათა. მისა დარჯად იდგა ხაზინის კარებზე.

საწყალი მომუხელიყო და ცანცანებდა, სველი ქათამივით გაფითრებულიყო. დემრთო რა ვნახე! შეგხედე საყარაულო ოთახს, ეს ოთახი კი არა ვირის საბურასა ჰგავს, მარამ აქ ქიხიელი კაცი ვირებსაც არ შერეკავს ამისთანა წუნწუნში დასამუდად. შეგხედე ჭერს, ისეა ნაწიმი, როგორც კარეთ. იატაკი აქა იქ ჩადრმავებულია და გუბეებით სისე, სისინელი ნაში და ცუფი სუნი ეყო. — რა დავმარაგია კაცო რაზე იგლაჟ ამისთანა სადგომში თავს შეთქი; — რაჟქნა ესე სხვა ადგილს ვეკებო. მეც გამამგონა კანცელიარში, გამოვიცვლე ბი და მეც იქ მოვალეო. გავწე კანცელიარში. აქ ხალხი ბუხივით ირეოდა. ზოგი ფულის გასატანათ მოსულელიყო, ზოგი ზატენტის ასაღებად, ზოგიც ფულის გასატანათ. აქაც ეს ჩემი მოსულელი კაცი ეველას ელაზდანდარავებოდა, ზოგი ურისაც არ იბერტუდა, ზოგი ვირს ესახდა და ზოგი დამთხვეულ გიეს. მე სწორეთ ვითხრათ მოკერიდე, ვოქეი სულელს რა შეკანმინო შეთქი. ბევრი ღლიდინი შემდეგ ძლიეს მოვიდა „ხაზინი“ ე. ი. ხაზინადარი. მის დასახეზე გაქანდა და გვერთ მთუდაც ის მოსულელი კაცი და თან საღეს დაუწყო დაწვეტით უურება, ზოგს ვითომც არეებდა, ზოგს სტუქსავდა, თან დრეკით ჩემს ვადმოვარებად, ვითომ ნახეთ რა კაცი ვარო. შევიღინე ხაზინის საკუქსავოში, ხალხი ერთმანეთს აწყდეოდა, ხან ერთ ოთახში შედიოდა, ხან მეორეში. მეც როგორც ცნობის მოყვარე კაცი ავეე ხალხის ფეხის ხმას და ხან ერთ ოთახში შევედი თავი ხან მეორეში. შეველით ვერ ბუხვალტრის ოთახში, აქაც ოთახსა ჭერს საკამათ ემხნევა ნაწიმი, თითონ ჭერიც ზატარა ზატარა ფიცრის ნაჭრებით არი მაკოწიქ-მაკოწიქებული, იატაკიც აქა-იქ ჩანგრეული, ასე რომ თუ კაცი არ უფრთხილდა ფეხს მითეტეს. მივაწოდე ერთ ჩინოვანს ჩემი ფულის დფთარი, ჯერ შემომიბუხვანა, — უკან დაიწი, — ხედა ხომ არ შემაჯღებო და მიმართა ხალხს — რა დავმართვით თქვე ოხრებო სად მივაქეთ ე ფულებიო. ერთმა უბასუხა ჩემ ფულს საღაც მინდა იქ წაიღებო შენ რა გინდაო. აქ კი გავვირისხდა ბრწინევალი ჩინოვანი და თითქმის სამი საათი ვვალდინა გამოვლით ისეუ კანცელიარში. აქ ჰირდაზირ ვადოთ ერთი ზატარა ოთახის კარი და გამოყო საღდათმა თავი, არ გამიძლო გულმა და იქაც შევიხედე. რა, აქ კი კინადამ გული წამოვიდა, ჰირქვე ეყარა ოთახი საღდათი თავის თოფებით, საშინლათ ვარდა იქაურობა, ოთახის იატაკიც სულ მიანგრეულ მონგრეულია, იქაც თავისუფლათ უღენია წვიმას რის წყალბო თაც შხალიერი და კედლის გავი ჩამხდა ჩანგრეულია, შმორდა იქაურობა. ერთი სიტყვით იქ ჰირტუვეიც არ დაიმება, არამც თუ კანცები აცხოვრონ. არც კანცელიარისა სანატრულ მდგომარეობაში, ალაგ ალაგ ჩანგრეული, სხვა და სხვა ფიცრებით ნაოწიქები, სკამი არ არის რომ დაღლილმა კაცმა ქარი ამოიღოს. საწყალი მწერლები სულ ზალტობით ისინენ და ხელებზე იბერავდენ. მითხრეს, აქ სიცილით ორი კაცი მოკვდაო. თურმე საზინადარი დეკ დამე თითო დუმელზე სამ-სამ დერ შეშას იძლევა ასე რომ 1896 წლის შემს ხელაღ გეოწევიარ ჩვენ სიცილითა ვცნოცავ თითონ კი 4 ჰროცენტთან სახელმწიფო რენტებს იმრავლებო. როგორც ეყო მისას წყალბოთ ვადირსე ფულის გამოწერას, შეველ სავარელოში, იქ საღაც ხაზინადარი ზის, აქაც კარავა ხან მომიხდა დედინი და ცდა. ხაზინადარი ვაბრასებულია, ზოგს „საბაის მორდას“ უუბნება, ზოგს „გავარი ჰო ხრისტანსიკი, ა ნე ჰო საბაისი“ — „ხოგს უვირის „ტუტ რუსკი სხეტ, გავარტიკი ი სნიტიტი ჰორუსკი“ — აქაც ერთი ძირ ვავარდინილი სკამი იდგა და თუ ვინმე ვაბედავდა და ვადებოდა ამ სკამზე, მაშინვე დაფთხენილ კურდღელივით წამოხატუნებდა. ამ სიტყვებით „ქტო ვლადიმერ ჰერეი სტუპენი ესტ საბაის მორდას“ და სხვა. ჰრისიქებზე ხომ ვადლიოდა დედამი სული, ნამეტხვად დიდ კბილებზე, ეს კიდე იმდენად ხერინავდა როგორც სამჭედურის საბერევი — „ნი ხრიაბი შეკისინ“. ერთი სიტყვით ვისაც ვნებავთ რომ დასძღვის უნივერსიტეტი დასსრულოთ

მისანდით სიღნაღის ხაზინაში და ისეთ დიპლომს მიიღებთ რომ
 თუ ვერობის გამოფენასზე გაატარეთ ზირველი ფილდო თქვენი იქნე-
 ჯ. საწყალი სოფელი ხალხი ისე დაუშინებია ჭკვიელ-კვიელ-ბუ-
 წყნ-ლანდვით რომ, ცხერის ფარასვით ერამანეთის აწულებიან, ხან
 ქით გგრიანდებიან და ხან აქეთ. მომიხდა მეორეთაღ მისვლა. კხ-
 ლა-სელ სხვა გუნებაზე ვნახე ბობოლა ბიუროკრატი თავის დიდ
 კბილებს დამქაშით. ზის კაბრწყინებულად სხით თავის მისგრეულ-
 მონგრეულ და უსკამო დარბაზში, თავზე ადვია სამი ზრისიანეი მათ
 შორის დიდბუღებაც, მუხლზე მტვერ ტალახში, ისე კაპახილი
 იატაკი მტვერ ტალახით რომ არ იცი ფიცრის იატაკზე დადისარ
 რუ დედამიწისას. ნუ დაივიწყებთ რომ შენობა სსელმწიფოა. ბიუ-
 როკრატი კამოჭკურებს ხალხს, ეუბნება დაშინების კილოთი, — ა ერ-
 ტობა? ერთობა ბრატ მოკვდა, ხასხასა! ბიუროკრატს დიდ კბილებაც
 გვერს უკრავს და ჭერის დიდ დოჯებს დორბლის ჩამოდენით, „იხნი
 ერთობა ვაშე ვისოგო ბროგოროდი მთრასკობა“ —ო დას სკა. ამ სუ-
 რათების მსახველს შე მგონია კარგი შთაბეჭდილებაც არ გამოჭეუ-
 ბა, ამ საბიუროკრატიოდან არა მეთესველო? შე დაუმტებ, ნეტარ
 როდის ედრსება ამათ ჰარზაშობა-ბატონობის ბოლოს მიღება და
 ხალხის მასხარათ ავდება. ისიც ვიცითვე ნუ თუ ეს მსახველო კა-
 ცი შესძლებს აქ მსახურებას მეთქი? ეგ კი არა მაგის დვინო მს-
 ხურობსო. თურმე ათიოდე ჩაფი კამოსდის წელიწადში ამ სცოდავს
 და იმასაც კახსახის უხიდავსო, ხან შინ მიჭყავს და იქ ათრობსო,
 და არც ლანდვაც თრევას თავილობსო. ეჭვ კარგი რამ გჭირდეს ვი-
 კვირდეს ავი რა საკვირველიაო, უთქვავს უკვდავ რუსთაველს.

გოგო ჩაურელი.

რედაქტორ-გამომცემელი დ. ერისთავი-მდივნის

გ ა ნ ც ხ ა დ ე ბ ა ნ ი

ახალი წიგნება.

- გამოვიდა ამ დღეებში და იყიდება „მუშისა“ და „ნობათის“
 რედაქციაში:
1. მუშათა კავშირები და მათი მნიშვნელობა. სინდიკალიზმი.
 კ. ორგეიანისა, გამოცემა „კომუნისა“ ფ. 20 კ.
  2. კომუნისმი და ანარქია, პ. კროპოტკინისა. გამოცემა „ნო-
 ბათისა“ ფ. 15 კ.
  3. საერთო გაფიცვის მეორე დღე, ა. ბურშესი. გამოცემა
 „ნობათისა“ ფ. 10 კ.
  4. მეამბოხის სიტყვები. გამ. „ინტერნაციონალისა“, ფ. 5 კ.

მ უ შ ა

გამოდის ყოველ-დღე.

ფასი გაზეთისა:

	1 წ.		3 თ.		1 თ.	
	მ.	კ.	მ.	კ.	მ.	კ.
თბილისში.	5	2	50	4	25	—
თბილ. გარ.	6	3	—	2	—	60
საზღ. გარ.	10	5	—	3	50	—
ცალკე ნომერი						3 კ.

რედაქცია ღიაა (უქმეებს გარდა) დღის 10 ს. — 2 ს ;
 საღამოს 5 ს. — 7 საათ.

აღრესი: თავად-ახსნარების სსხდი, სსსსდის ქ., № 117.

ყოველკვირეული სახალხო გაზეთი.

გ ლ ე ზ ი

გაზეთი ემსახურება მიწის მუშა გლეხობის ინტერესებს: მიწა
 და თავისუფლება, მიწა მიწის მუშებს! გაზეთი ხელს შეუ-
 წყობს მშრომელ გლეხების განვითარებას, გამაარკვევს ადგი-
 ლობრივ საჭიროებას და გააცნობს ჩვენს გლეხებს რუსეთის
 და ევროპის გლეხობის მოძრაობას. პროლეტარიატი და გლე-
 ხობა ის მოწინავე რაზმია, ის მშრომელი კლასი, რომელიც
 თავის ოფლით ასაზრდოებს მთელს ქვეყანას და რომელიც უმ-
 ზადებს კაცობრიობას განახლებას და ახალს, სამართლიანობასა,
 თანასწორობას და თავისუფლებას დამყარებულს ცხოვრებას.
 ფასი გაზეთისა: წლის დამლევამდე 1 მან. და 60 კ., სამის თვით—
 80 კ., ცაჯკე 1 მან.—6 კ.

ხელის მოწერა მიიღება რედაქციაში (საპიროის ქუჩა, № 34)
 და წიგნ-კითხვის საზოგადოების მაღაზიაში.

რედაქტორ-გამომცემელი მ. ადამაშვილი.

გ ა ზ ე თ ი

„ი ვ ე რ ი ა“

1906 წ.

გამოდის ყოველკვირეულ გაზეთად-ერთიდან ორ
 თაბახამდის.

ფასი გაზეთისა პირველ მარტიდან წლის დამლევამდის
 ტფილისსა და ტფილისს გარედ გაგზავნით—3 მან., 5 თვით
 —2 მან.

ხელის მოწერა მიიღება „ივერიის“ რედაქციაში ფრეილინის ქუჩა-
 ზე, № 5.

საფოსტო ადრესი: Тифлисс, Редакция газ. „Иверия“.

1906 წელს „ი ვ ე რ ი ა“ 1906 წელს

სურათებიანი დამატებით

გამოვა იმავე პროგრამით, ყოველ დღე, გარდა ორშაბათისა და დღი
 უქმეების შემდგ.

დაახლოვებით თებერვლის გასულს ან მარტში გაზეთის ფორ-
 მატი გადრეკული იქნება. ამისათვის გერმანიიდან დაბარე-
 ბულია განსაკუთრებული მსწრაფლ-მბეჭდავი მანქანა და ქა-
 ლალი. ქალალი უკვე მოვიდა, ხოლო მანქანა გზაშია.

ფ ა ს ი გა ზ ე თ ი ს ა :

კავკასიაში და რუსეთის ყველა ქალაქებში საზღვარ-გარედ გაგზავნით
 გაგზავნით ერთის წლით 6 მან. ერთის წლით 11 მან..
 ერთის თვით 50 კაპ.

გაზეთის ხელის მომწერათ გაგზავნაშეათ სუკათეზიანა დამატება

დამატებაში, გარდა უცხოეთის და რუსეთის ცხოვრებიდან აღებულ სუ-
 რათებისა, მოთავსებული იქნება სურათები ადგილობრივ ცხოვრებიდანაც.
 დამატებაში მონაწილეობას მიიღებენ, გარდა მულშივ თანამშრომლისა
 მხატვარი ოსკარ შერლინგისა და გოგიაშვილისა, მხატვრები გრინვესკი,
 პეტროვი და როტტერი.

„შრომის“ წლიურ ხელის მომწერთ ერთის მანეთას დამატებათ
 გაგზავნათ იუმორასტული ეურნალი „ნაპარკალი“.

ადრესი: Тифлисс, редакция „Шрома“.

შედეგული პირში დენატურაც

არვის სახელ ქარხნის პატრონთა კრების საბჭოს ნაწარმოები

შეტყუებურაში

„დენატურაც“-ი სრულიად უშიშარია; წყის დროს ცუდი სუნი არ აქვს; დიდად სასარგებლოა: ოჯახში სიხარულით ავადმყოფის მოვლის დროს საქმლის მოსახარად, ან საქმელ-სასმლის გასათობად; მეტად გამოსადეგია მგზავრობასა და ნადირობაში, აგარაკად ყოფნის დროს, სამხედროთათვის სა-ზაფხულო ბანაკებზე, აგრეთვე ყველა ხელ-მარტოსათვის სა-კმელ-სასმელის მოსამზადებლად და სხვ. და სხვ.

„დენატურაც“-ის ყუთს მიკრული აქვს განსაკუთრებულ ღირებულების მაგიერი მათეულები, რომელზედაც ქურქელი დაიდგება: ამგვარად მოწყობილი ყუთი მოწონებულია ფინანსთა სამინისტროს მიერ 1905 წლის 3 იანვარს № 24.720.

შედგებული „დენატურაც“-ი შეიცავს 95,5%-ს ჩვეულებრივ 90%, ქაქის სპირტისას და გირვანქის მეთოხე-დი (1/4) კმარა, რომ მთელის სათ ნახევრის განმავლობაში ენთოს იგი.

ყუთები მუდამ გამოსადეგია „დენატურაც“-ის სახმარად: როცა ყუთში სპირტი სულ დაიწვეება, უნდა ჩასდროთ იქ კვერ-კვერად ცალკე დამზადებული სპირტი „დენატურაც“-ი, რომელიც განსაკუთრებით დაბჭქდილ შენახულია ცალკე ყუთში.

დენატურაც“-ის ფასები:

ნახევარ-გირვანქიანი (1/2) ყუთი . . . . . 40 კაპ.
მეთოხედ გირვანქიანი (1/4) „ . . . . . 25 „

ცალკე ყუთში ჩაწამოპილი (სათადარიგო):

ნახევარ გირვანქიანი (1/2) . . . . . 30 კაპ.
ნარდად მუიღველს დაეთობა 10-დან 20%-მდე

შეგიძლიათ დაიბაროთ ამ აღრესით: Тифлисъ, „Бюро-отрудникъ“—Дворцовая, д. Сападзева, во дворе.

ცესლისაგან დაშლვეგი საზოგადოება

„მ ო ლ მ ა“

—შიდლება დასასლვევად სახლები, ავეჯეულობა, საქონელი, ქარხნები და სხვ.

საზოგადოების სააგენტოს აღრესი: ტფილისი, დვორცოვი ქუჩა, სახლი სარაჯიშვილისა, ეზოში.

ახლად გახსნილი ელექტრო-მბეჭდავი ამხანაგობა

„შ რ ო მ ა“

(ტფილისი, მიხეილის ქუჩა, 65)

ღებულობს ეოველგვარ სასტამბო საქმეებს: ბროშურებს, გასეთებს, აფიშებს, განცხადებებს, საქარწილო და სადარბაზო ბარათებს, ბლანკებს, კონვერტებს, ჩეკებს და სხვ.; საქმეს ასრულებს სუფთად და სწრაფად

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა შეერთდით!

მ რ კ მ ი ს
ქ რ ა მ ბ ქ

№

ტფილისი
1921წ

2.

პირველი მაისი საერთაშორისო პროლეტარიატის რევოლუციონური ბრძოლის დღესასწაულია.

პირველი მაისი შრომის განთავისუფლების დღეა. გაუმარჯოს ამ ბრძოლაში გაერთიანებულ საერთაშორისო მუშათა კლასს.

გაუმარჯოს კომუნიზმს!